

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

SERIE NOUĂ
NR. XXI, 2025

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Colegiul de redacție

Dr. **STEFAN ALEXANDROV** (National Institute of Archaeology and Museum, Sofia), Dr. **SANDA BALESCU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France), Dr. **CONSTANTIN BĂJENARU** (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța), Dr. **RADU BĂJENARU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **LUMINIȚA BEJENARU** (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române - Filiala Iași), Prof. Dr. **CLIVE BONSALL** (University of Edinburgh, U.K.), Prof. Dr. **NIKOLAUS BOROFFKA** (Deutsches Archäologisches Institut – Eurasien Abteilung, Berlin, Germany), Dr. **PIERRE DUPONT** (Université de Lyon, CNRS, France), Dr. **UWE FIEDLER** (Berlin, Germany), Dr. **RADU HARHOIU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **DOMINIC MOREAU** (Université de Lille, Centre de recherche HALMA-UMR 8164, France), Dr. **CORIOLAN OPREANU** (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca), Prof. Dr. **ANNIE RENOUX** (Université du Maine, Le Mans), Dr. **ALEXANDER RUBEL** (Institutul de Arheologie, Iași), Dr. **VIORICA RUSU-BOLINDEȚ** (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca), Dr. **ANGELA SIMALCSIK** (Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române – Filiala Iași), Academician **VICTOR SPINEI** (Institutul de Arheologie, Iași), Prof. Dr. **ERIK TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University), Prof. Dr. **ALAIN TUFFREAU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France)

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESU – redactor-șef
ADRIAN IONIȚĂ – redactor-șef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, MIRCEA DABÎCA, ADRIAN DOBOȘ, RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, ANDREI MĂGUREANU, LIANA OȚA, ADRIANA PANAITE, DANIEL SPÂNU, VLAD VINTILĂ ZIRRA – membri

DANA COSTIN, MĂDĂLINA MIHĂILĂ – secretare de redacție

OFELIA COȘMAN, SILVIU ILIUȚĂ – prelucrare ilustrație și tehnoredactare
PIERRE DUPONT (limba franceză), **ROXANA DOBRESU** (limba franceză), **CLIVE BONSALL** (limba engleză), **ADINA BORONEANȚ** (limba engleză) – consultanți limbi străine
ROMEO CÎRJAN – design copertă

www.mcajournal.ro

Orice corespondență se va trimite Comitetului de redacție pe adresa: Str. Henri Coandă nr. 11, 010667 București, tel./fax 4021 212 88 62 și iab.redactie@gmail.ro.

**Toate lucrările publicate în revista *Materiale și Cercetări Arheologice* sunt recenzate de specialiști în domeniu.
(peer-reviewed journal)**

**Revista *Materiale și Cercetări Arheologice* este indexată în următoarele baze de date:
Persée, Copernicus, ERIH PLUS, Scopus, CEEOL, EBSCO și DOAJ.**

Redactori Editura Academiei Române: **ADRIAN MIRCEA DOBRE**
Tehnoredactor Editura Academiei Române: **MARIANA MOCANU**

Revista se poate procura contracost la sediul EDITURII ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro, periodice@ear.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, București, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668, e-mail: office@orionpress.ro.

S.C.MANPRESS DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301-302, sector 1, București, România, tel./fax: 4021-314 6339, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com.

DEREX COM S.R.L., e-mail: derec_com@yahoo.com.

SUMAR / SOMMAIRE / CONTENTS

PALEOLITIC / PALÉOLITHIQUE / PALAEOLITHIC

Adrian DOBOȘ	
Scurta viață fericită a lui <i>Australanthropus olteniensis</i>	5
The short happy life of <i>Australanthropus olteniensis</i>	

ENEOLITIC / ÉNÉOLITHIQUE / ENEOLITHIC

Raluca KOGĂLNICEANU	
A rhomboidal clay plate from Iepurești – <i>La Islaz</i> (Giurgiu County)	11
Adela KOVÁCS, Constantin APARASCHIVEI	
Vessels with zoomorphic painted decoration in the collections of the Botoșani County Museum	19

EPOCA BRONZULUI / L'ÂGE DU BRONZE / BRONZE AGE

Monica MĂRGĂRIT, Pavel MIREA	
Patinele din os: analiza comparativă a unor piese arheologice și etnografice	57
Bone skates: a comparative study of archaeological and ethnographical artefacts	
Alin FRÎNCULEASA, Octav NEGREA, Eduard GHINEA	
Tumuli preistorici cercetați în anul 2024 în localitatea Păulești (jud. Prahova)	69
Prehistoric burial mounds investigated in 2024 in Păulești (Prahova County)	
Gabriel VASILE	
Înmormântări tumulare pre-Yamnaya – Yamnaya recent descoperite în Câmpia Română, la Păulești (jud. Prahova). Analiză antropologică	97
Recently investigated pre-Yamnaya – Yamnaya mound burials from Păulești (Prahova County) in the Romanian Plain. An anthropological study	

EPOCA FIERULUI / L'ÂGE DU FER / IRON AGE

Dragoș MĂNDESCU, † Florin MOȚEI	
Între lumi și între epoci. Mormântul unui călăreț războinic în sud-estul Transilvaniei	107
Between worlds and between ages. A raider burial in south-eastern Transylvania	
Daniel SPĂNU	
About the sinuous fibulae (<i>Geschweifte fibeln</i>) in Romania	123

EPOCA GREACĂ / ÉPOQUE GRECQUE / GREEK PERIOD

Pierre DUPONT, Alexandre BARALIS, Alexey GOTSEV, Emil NANKOV, Vyara PETROVA, Tsvetelina SLAVKOVA	
The assumed “Pistiros” <i>emporion</i> . Preliminary inquiries about its trade purveyors	133
Ergün LAFLI, Maurizio BUORA, Fatih Hakan KAYA	
Hellenistic fibulae and pottery in Eastern Galatia	141

EPOCA ROMANĂ / ÉPOQUE ROMAINE / ROMAN PERIOD

Alev ÇETİNGÖZ	
Ancient Greek, Roman and Byzantine glass works from Cilicia	157
Yavuz YEĞİN	
A ring with a gemstone depicting Hermaphrodite from the Balgat tomb in Ankara.....	169
Işık ADAK ADIBELLI, Erkan ALKAÇ	
Certain amphora groups from the Roman Baths and the Olive Market of Tarsus: Sinope, Shelov Type D and Zeest 80	175
Theodor ISVORANU	
Monede din perioada romană provenite din vechile săpături arheologice de la Romula	183
Roman coins from the early archaeological excavations at Romula	
Bianca-Elena GRIGORAŞ, Adriana PANAIT	
Cooking wares from Tropaeum Traiani.....	197

EPOCA MIGRAȚIILOR / ÉPOQUE DES MIGRATIONS / MIGRATION PERIOD

Silviu ENE, Talida RADU, Alin DIACONU, Ștefan MARIȘ	
Descoperiri arheologice pe traseul autostrăzii A7 Ploiești–Buzău. Cercetarea preventivă a sitului Conduratu 1 (km 19+350 – 20+750). Campania 2022–2023.....	239
Archaeological investigations on the A7 Motorway (Ploiești–Buzău): preventive research at Conduratu Site 1 (km 19+350 – 20+750), 2022–2023 season.	
Erwin GÁLL, Réka FÜLOP, Szabolcz NAGY	
From the Central Region towards the peripheries. A chronological analysis of a prestige good – the mount ornamented sabretache	291
Tiberiu VASILESCU, Dorin SÂRBU, Erwin GÁLL, Gabriel VASILE	
Nomazi și nomadism în Câmpia Română? Mormintele din secolele X–XII de la Cioceni – <i>tumul</i> , jud. Prahova	315
Nomads and nomadism in the Romanian Plain? The 10 th –12 th burials of Cioceni – <i>Burial Mound</i> (Prahova County)	

EPOCA MEDIEVALĂ / ÉPOQUE MÉDIÉVALE / MIDDLE AGES

Adrian IONIȚĂ	
Date noi despre cetatea Poenari (jud. Argeș).....	341
New data on the Poenari fortress (Argeș County)	
David BACIU	
Notă asupra materialului faunistic de la Cetatea Poenari	363
Note on the faunal assemblage from the Poenari Fortress	
Daniela MARCU ISTRATE, Gabriel IZDRĂILĂ, Sebastian DOBROTĂ	
Cetatea Făgăraș – cercetări arheologice pe latura de sud-est a incintei exterioare (clădirea corpului de gardă)	367
Făgăraș Fortress – Archaeological research in the south-eastern area of the outer ward (the guardhouse)	

RECENZII / COMPTES RENDUS / BOOK REVIEWS

Radosław Liwoch, Małgorzata Wawer, Dakowie nad górnym Dniestrem. Eponimiczne cmentarzysko kultury Lipickiej w Lipicy Górnej (Ukraina)/The Dacians on the Upper Dniester. The eponymic cemetery of the Lipitsa Culture in Verhna Lipica (Ukraine), Tom XIV, seria Biblioteca Muzeului de Arheologie din Cracovia, Cracovia, 2024, 402 pagini, 163 figuri, ISBN: 978–83–911543–4–2 (seria), ISBN: 978–83–956157–9–5 (tom), (Mihai Purici)	419
Ioan Marian Țiplic, Putere și religie în Transilvania, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2024, 424 pagini, ISBN: 978-606-020-860-0 (Raluca Postolea)	420
Abrevieri / Abréviations / Abbreviations.....	425

NOMAZI ȘI NOMADISM ÎN CÂMPIA ROMÂNĂ? MORMINTELE DIN SECOLELE X–XII DE LA CIOCENI – TUMUL, JUD. PRAHOVA

Tiberiu VASILESCU^a, Dorin SÂRBU^b, Erwin GÁLL, Gabriel VASILE^d

^{a, b, c, d} Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, România; e-mails: tiberiu.vasilescu@gmail.com, dorint.sarbu@gmail.com, erwin.gall@iabvp.ro, gsvasile@yahoo.com

Keywords: Romanian Plain, Cioceni ¹⁴C, tumulus, pastoral nomadism, lock ring, 10th–12th centuries, bioarchaeology

Abstract: Archaeological rescue excavations conducted on the A7 highway, Dumbrava – Mizil segment, resulted in the investigation of three graves buried within a tumulus, whose exact construction chronology could not be determined. One of the graves was oriented in the N–S direction, while the others were oriented in the W–E direction. As these burials contained only a simple lock ring as inventory, radiocarbon dating was carried out on two of the graves. The two ¹⁴C dates revealed a chronological gap between the burials. Thus, it can be concluded that the three graves – without forming a topographical unit (group, row) and with different orientations – were buried in different periods. Therefore, our hypothesis is that a nomadic lifestyle – specifically pastoral nomadism – existed, at least among some communities, from the second half of the 10th century to the mid-13th century, adapted to the geomorphological realities of the Romanian Plain.

Cuvinte-cheie: Câmpia Română, Cioceni ¹⁴C, tumul, nomadism pastoral, inel de buclă, secolele X–XII, bioarheologie

Rezumat: Săpăturile arheologice preventive efectuate în vederea realizării lucrărilor de construire a autostrăzii A7, tronsonul Dumbrava – Mizil, au avut ca rezultat descoperirea a trei morminte de înhumăție într-un tumul a cărui construcție nu poate fi elucidată din punct de vedere cronologic. Unul dintre morți (M. 2) a fost înhumat pe direcția nord-sud, iar ceilalți doi (M. 1 și M. 3) în direcția est-vest. Având în vedere faptul că un singur mormânt avea ca inventar un inel de buclă, dintr-un aliaj de cupru și zinc, am recurs la datarea a două morminte cu ajutorul radiocarbonului. Cele două date ¹⁴C (secolele X–XI și XI–XII) relevă o distanță în timp între înmormântări, fapt ce demonstrează că tumulul în care au fost descoperite a fost utilizat în mai multe perioade. Astfel, avansăm ipoteza existenței, din a doua jumătate a secolului al X-lea până la mijlocul secolului al XIII-lea, unui stil de viață nomad, cel puțin pentru o parte a comunităților (nomadism pastoral), adaptat realităților geomorfologice ale Câmpiei Române.

1. INTRODUCERE

În vederea realizării lucrărilor de construire a autostrăzii A7 Ploiești–Buzău, în primăvara anului 2019 a fost efectuată evaluarea de teren de o echipă de arheologi din partea Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”. Pe teritoriul UAT Dumbrava, în imediata apropiere de limita cu UAT Albești–Paleologu, la 1,3 km sud-est de localitatea Cioceni (Fig. 1), pe o terasă înaltă de pe malul drept al râului Cricovul Sărat, a fost identificat un tumul, puternic afectat de lucrările agricole, denumit ulterior Cioceni – Tumul / Cioceni Sit 2 (Fig. 2/1). Deși nu au fost descoperite fragmente ceramice la suprafață, s-a presupus că este un monument funerar ce aparținea începutului epocii bronzului.

Analiza hărților istorice a dus la o primă identificare a movei la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în Harta Specht, *Lesser and Greater Wallachia (Oltenia and Muntenia)*¹

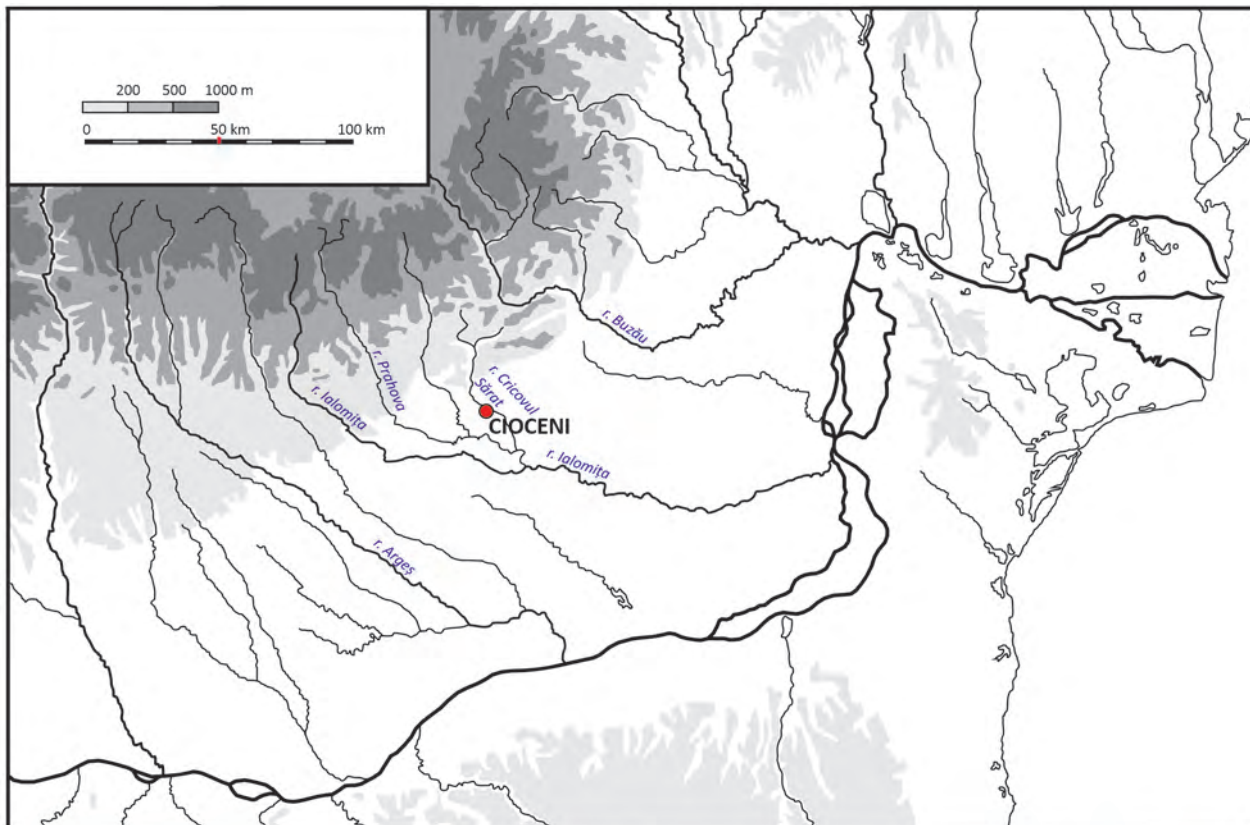
(Fig. 2/2). *Second Military Survey of the Habsburg Empire* (1859) (Fig. 2/3) ne arată starea arealului care face obiectul de studiu al acestui articol, imediat după primele acțiuni de sistematizare. *Planurile Directoare de Tragere* (Fig. 2/4) prezintă un relief foarte apropiat de cel din prezent, iar tumulul este reprezentat printr-un cerc cu raze. Pe malul drept al Cricovului Sărat, pe o rază de câțiva kilometri, mai este identificat un singur tumul², la aproximativ 3 km sud-sud-est de locul acestei descoperiri, acesta fiind înregistrat și pe *Planurile Directoare de Tragere*.

Cercetările arheologice au fost efectuate cu scopul de a descărca zona menționată de sarcină arheologică pentru a permite executarea lucrării „Execuție Lucrări Autostrada Ploiești–Buzău, Lot 1 Dumbrava – Mizil, km 0+000 – km 21+000”. Tumulul identificat se situa la km 7+550 – 7+575 ai viitoarei autostrăzi, într-o zonă de câmpie cu relief plat, întrerupt de câteva terase relativ înalte și cursuri de apă cu debite diferite, unele majore, altele minore, precum și de amenajări de natură funciară. Existența unei viroage chiar

¹ *Militärische Karte der kleinen oder oesterreichischen und grossen Walachei, welche beide zusammen aus 394 Sectionen bestehent, und wehrend dem Waffenstillstande zwischen der K.K.: und der türkischen Armee von Monat September 1790 bis Ende May 1791 durch den General-quartiermeister-staab unter der Direction des Obristen Specht geometrisch aufgenommen, und in das reine ausgezeichnet worden. Diese Karte ist in den halben Maastab der wiener Zoll zu 2000 Schritt*

in 108 Blaetter zusammengesetzt, cota D-XXVII-6. Accesibilă online la <https://maps.arcanum.com/en/map/romania-1790/>. Pentru detalii despre hartă vezi M.-C. Focșa 2017, p. 143–144.

² Tumulul de la Bărăitaru – *Movila Moiceanu*, Cod RAN 133036.07, <https://ran.cimec.ro/sel.asp?codran=133036.07>

1

2

Figura 1. Localizarea sitului Cioceni – Tumul. 1. În Câmpia Munteniei; 2. Pe traseul autostrăzii A7 Ploiești – Buzău.

Figure 1. Location of the Cioceni – Tumul. 1. In the Muntenian Plain; 2. Along the route of the A7 Ploiești – Buzău highway.

1

2

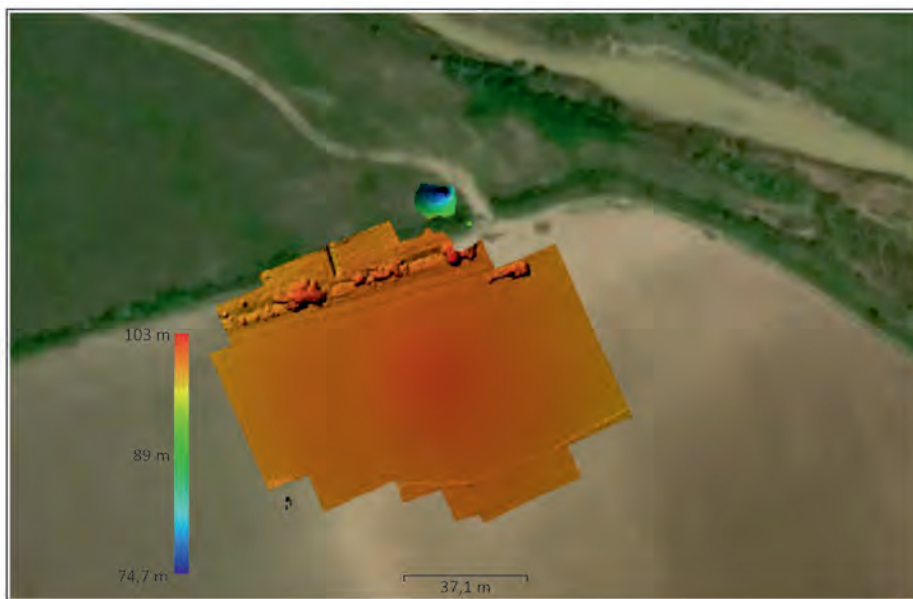
3

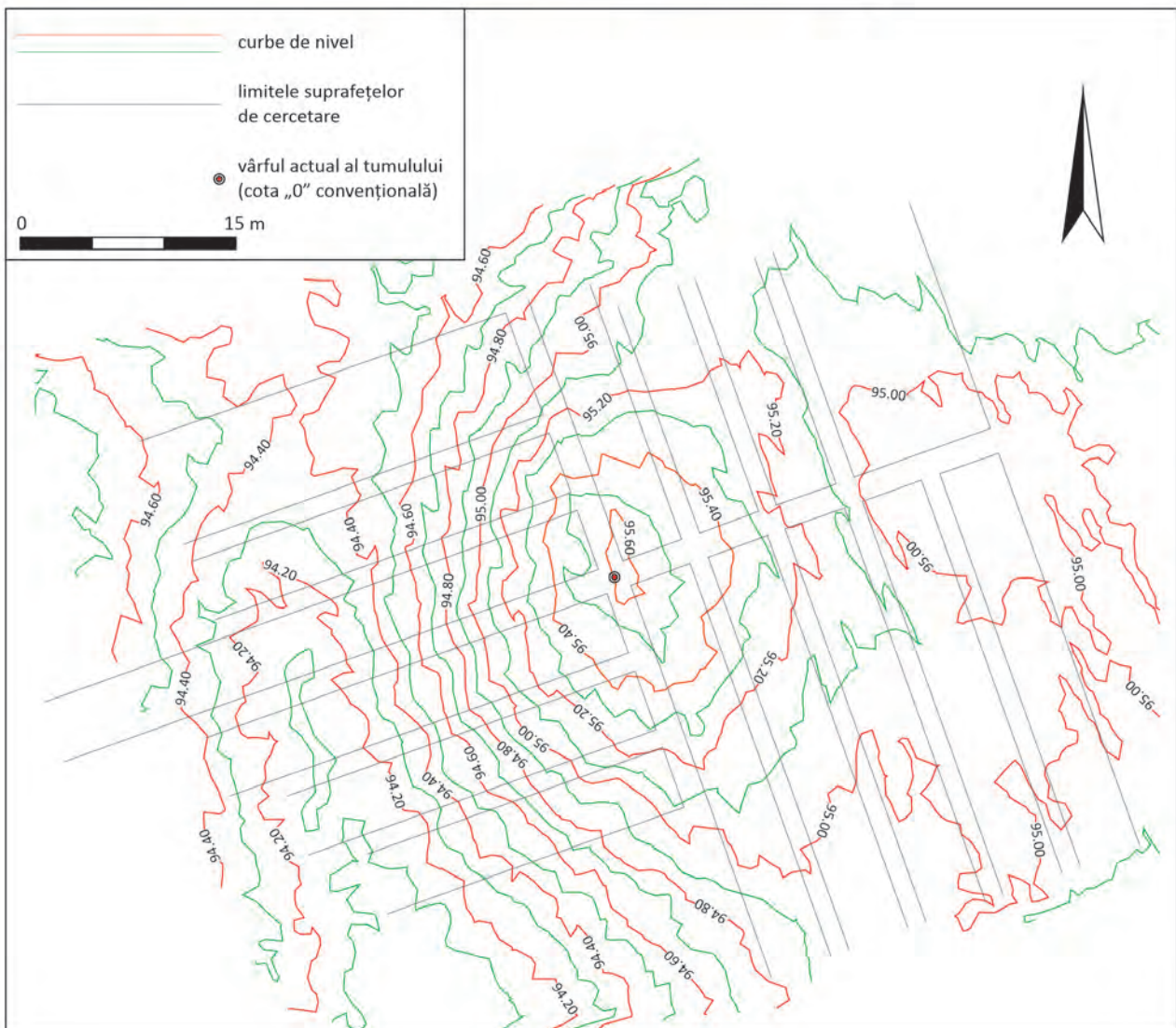
4

Figura 2. Cioceni – Tumul. 1. Fotografie, vedere dinspre nord-vest înainte de începerea săpăturii; 2–4. Localizare pe hărți topografice din diferite perioade: 2. Lesser and Greater Wallachia (Oltenia and Muntenia), 1790; 3. Second Military Survey of the Habsburg Empire, 1859; 4. „Planurile directe de tragere”.

Figure 2. Cioceni – Tumul. 1. Photo, view from the northwest before excavation began; 2–4. Location on topographic maps from different periods: 2. Lesser and Greater Wallachia (Oltenia and Muntenia), 1790; 3. Second Military Survey of the Habsburg Empire, 1859; 4. „Planurile directe de tragere”.

1

2

Figura 3. Cioceni – Tumul. 1. Modelul digital al elevației; 2. Ridicare topografică cu amplasarea marilor și a suprafețelor de cercetare.

Figure 3. Cioceni – Tumul. 1. Digital elevation model; 2. General map of excavation overlaid on the topographic survey.

Figura 4. Cioceni – Tumul. Planul general al săpăturii suprapus peste fotografia aeriană.

Figure 4. Cioceni – Tumul. General map of the excavation overlaid on the aerial photograph.

la vest de poalele tumulului crea o diferență de nivel de aproximativ 1,35 m de la partea inferioară a acesteia până la vârful lui, în timp ce spre nord, est și sud, diferența de nivel era de aproximativ 0,55 m (Fig. 3). Trebuie menționat că amenajările de natură funciară (canale de irigații, în mare măsură astăzi nefuncționale, de drenaj etc.) și agricultura intensivă au schimbat esențial peisajul de odinioară. De altfel, conform mărturiei localnicilor, zona centrală a movilei a fost afectată și de construcția unui reper topografic.

Săpăturile arheologice preventive de la Cioceni – Tumul / Cioceni – Sit 2 s-au desfășurat între 27 septembrie

și 4 noiembrie 2022³, fiind săpați 3 326,8 m² (Fig. 4). Alte locuiri din diverse perioade, dar care nu fac parte din interesul științific al acestui articol, au fost înregistrate începând de la o distanță de 200–300 m de tumul, atât pe traseul autostrăzii, cât și pe zona gropilor de împrumut excavate în imediată apropiere⁴.

³ La săpături au participat Tiberiu Vasilescu, Dorin Sârbu (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”), Talida Radu (masterandă la Facultatea de Istorie a Universității Al. I. Cuza, Iași), Ștefan Mariș (doctorand al Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca).

⁴ Comunicare personală, dr. Andrei Măgureanu (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”).

2. OBIECTIVELE ȘI METODOLOGIA CERCETĂRII DE TEREN

Săpătura arheologică a fost gândită ținând cont de particularitățile pe care le implică cercetarea unui monument funerar de tipul unui tumul, de dorința obținerii unei relații stratigrafice între acesta și viroaga (valea) aflată la vest de acesta, de posibilitatea explorării zonei limitrofe unui tumul, dar și de limitările specifice zonei de lucru. În aceste condiții, pe suprafața estimată a movilei au fost trasate doi martori magistrali, perpendiculari unul pe celălalt (în cruce), cu o lățime de 2 m, orientați aproximativ nord-sud, respectiv est-vest. În interiorul cadranelor astfel delimitate, denumite sectoare de nord-est (NE), sud-est (SE), sud-vest (SV) și nord-vest (NV), au fost proiectate secțiuni cu o lățime de 5 m, separate de martori de 1,5 m. Ulterior, suprafața unora dintre secțiuni a fost extinsă (Fig. 3–4)⁵. În sectoarele de nord-est și de sud-est au fost trasate astfel cinci secțiuni, orientate nord-sud⁶, în timp ce, în sectoarele de sud-vest și nord-vest, au fost proiectate câte trei secțiuni⁷.

După epuizarea secțiunilor proiectate, au fost cercetați și martorii intermediari până la momentul în care au rămas în picioare martorii centrali, cu o lățime de 2 m. Ulterior, a fost săpat martorul orientat est-vest, obținându-se două profile magistrale continue pe axa nord-sud, după care a fost investigat și acesta. După finalizarea cercetării martorilor, a mai fost realizată o secțiune de control în zona centrală, cu laturile de 10 × 10 m, unde s-a săpat până la cota de -2,25 m față de vârful movilei, respectiv până la -1,00/-1,05 m față de baza ei.

Concluzionând, au fost decapate mecanic 15 secțiuni, dintre care o parte au depășit sau au fost realizate în afara suprafeței efective a tumulului (NE III, NE IV, SE III, SE IV, SE V, SV III).

3. DESCRIEREA STRATIGRAFIC-CONSTRUCTIVĂ A TUMULULUI ȘI A MORMINTELOR CERCETATE (Fig. 4–8)

Așa cum a rezultat în urma săpăturilor efectuate, tumulul avea și în vechime o formă ușor ovală, cu axul lung pe direcția NNV–SSE, cu dimensiunile de 33 × 31 m. Nivelul antic de călcare pe care a fost construit se afla

la -1,20 / -1,22 m față de vârful actual al movilei (baza țărșului 0) (Fig. 5–6).

Stratigrafic, au fost făcute următoarele observații: solul brun-roșcat, care reprezintă solul geologic, a fost întâi nivelat, iar peste acesta au fost construite două movile, din straturi succesive de soluri nisipoase de culoare cenușie și negricioasă, fiecare cu un diametru de aproximativ 7,5 m (denumite Mantalele 1A și 1B). Partea superioară a acestor movile a fost deranjată de arăturile recente, astfel încât înălțimea lor inițială nu s-a putut estima. Mantalele 1A și 1B au fost identificate și documentate în secțiunile NE I, NV I și SV I (Fig. 5–8), precum și în martorii ce le separau. O relație clară între cele două movile nu a putut fi stabilită, ambele putând eventual aparține aceleiași „etape” de amenajare a tumulului.

Acoperind ambele movile menționate, a fost construită Mantaua 2. Aceasta a fost surprinsă și documentată pe profilele magistrale, între metrii 12N și 8S, respectiv 9E și 12V (Fig. 5–6). Mantaua 2 a fost construită din soluri nisipoase de culoare cenușie, cenușie gălbuie și galbenă și avea un diametru de 20 m pe axa nord-sud, respectiv 21 m pe axa est-vest. Către margini, Mantaua 2 a fost amenajată preponderent dintr-un sol nisipos, de culoare galbenă, care, spre limitele exterioare, se subțiază puternic, până la dispariție. Atât în Mantalele 1A și 1B, cât și în Mantaua 2 au fost descoperite fragmente ceramice la roată, unele decorate cu striuri în valuri, specifice culturii Dridu (Fig. 9).

Marginile Mantalei 2 erau acoperite de jur împrejur de un sol maroniu-roșcat, denumit Mantaua 3, ce avea un diametru de aproximativ 25–26 m (pe axele nord-sud, respectiv est-vest) (Fig. 5–7). Din cauza arăturilor recente, care au afectat partea superioară a tumulului, nu este clar dacă, în vechime, aceasta acoperea în întregime Mantaua 2. În Mantaua 3 au fost descoperite mormintele M. 1 (la -0,96 m) și M. 3 (-1,08 m) (Fig. 4), fără a se putea observa însă limitele și umpluturile gropilor. Având în vedere faptul că scheletele din M. 1 și M. 3 se aflau așezate mai sus decât nivelul de construcție (solul viu), se poate admite că aceste morminte sunt ulterioare momentului amenajării Mantalei 2.

Pe laturile de nord, est, sud și sud-vest, marginile Mantalei 3 erau acoperite de o depunere de sol castaniu, denumită Mantaua 4 (Fig. 5–6). Limitele exterioare ale Mantalei 4 reprezintă, totodată, și limitele din vechime ale construcției. Către vest și nord-vest, Mantaua 4 nu a fost identificată (Fig. 7–8). Sub această manta, în martorul dintre secțiunile SE I și SE II, la -1,42 m (în stratul steril) s-a conturat groapa mormântului M. 2 (Fig. 4).

Mai ales pe laturile de nord, est și sud, peste marginile Mantalei 4 (ultima manta) urca un strat de sol cenușiu-negricios, suprapus la rândul lui de un strat de sol gălbui, care nu fac parte din structura tumulului (Fig. 5–6).

Sub construcția astfel realizată nu a fost identificat un mormânt principal. După cum am menționat mai sus, aproape toată suprafața ce a fost afectată de construcție a fost inițial bine nivelată. Totuși, s-a putut observa o foarte ușoară alveolare în solul viu, chiar în zona centrală, de circa

⁵ Secțiunile au fost caroiate din metru în metru, pornindu-se de la punctul central al movilei. Toate adâncimile au fost măsurate de la o cotă 0 instalată pe cel mai înalt punct, în zona de intersecție a axelor celor doi martori centrali.

⁶ Au fost denumite NE I (23 × 5 m), NE II (21 × 5 m), NE III (20 × 5 m), NE IV (21 × 5 m) și NE V (21 × 5 m). Ulterior, în timpul cercetării, s-a renunțat la martorul proiectat între NE IV și NE V, realizându-se o singură suprafață, NE IV, cu o lățime de 11,5 m și o lungime de 21 m (Fig. 3–4). În sectorul de sud-est au fost denumite SE I, SE II, SE III, SE IV, SE V, fiecare având o lățime de 5 m și o lungime de 34 m (Fig. 3–4).

⁷ Au fost denumite SV I (35 × 5 m), SV II (30 × 5 m) și SV III (29 × 5 m), respectiv NV I (45 × 5 m), NV II (32 × 5 m) și NV III (32 × 9,40 m) Fig. 3–4).

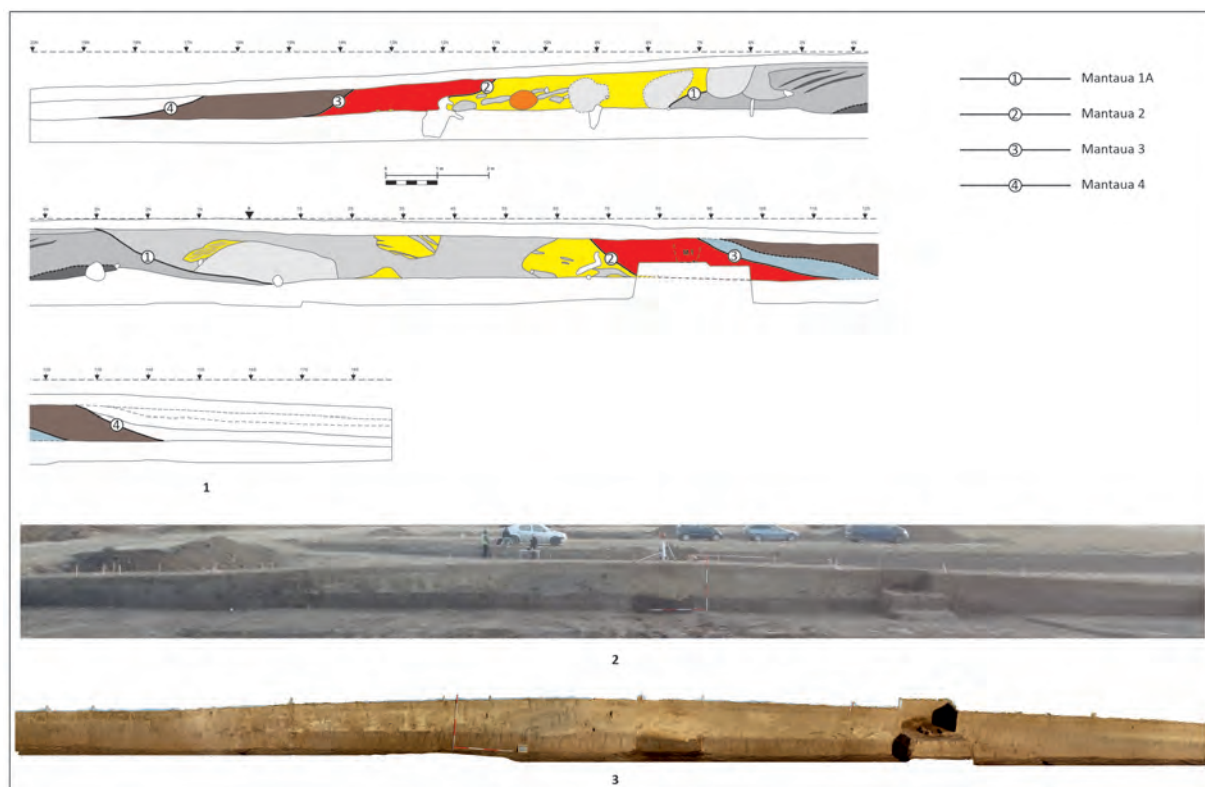

Figura 5. Cioceni – Tumul. Martorul magistral nord-sud, profilul vestic.

Figure 5. Cioceni – Tumul. North-South outlier, western profile.

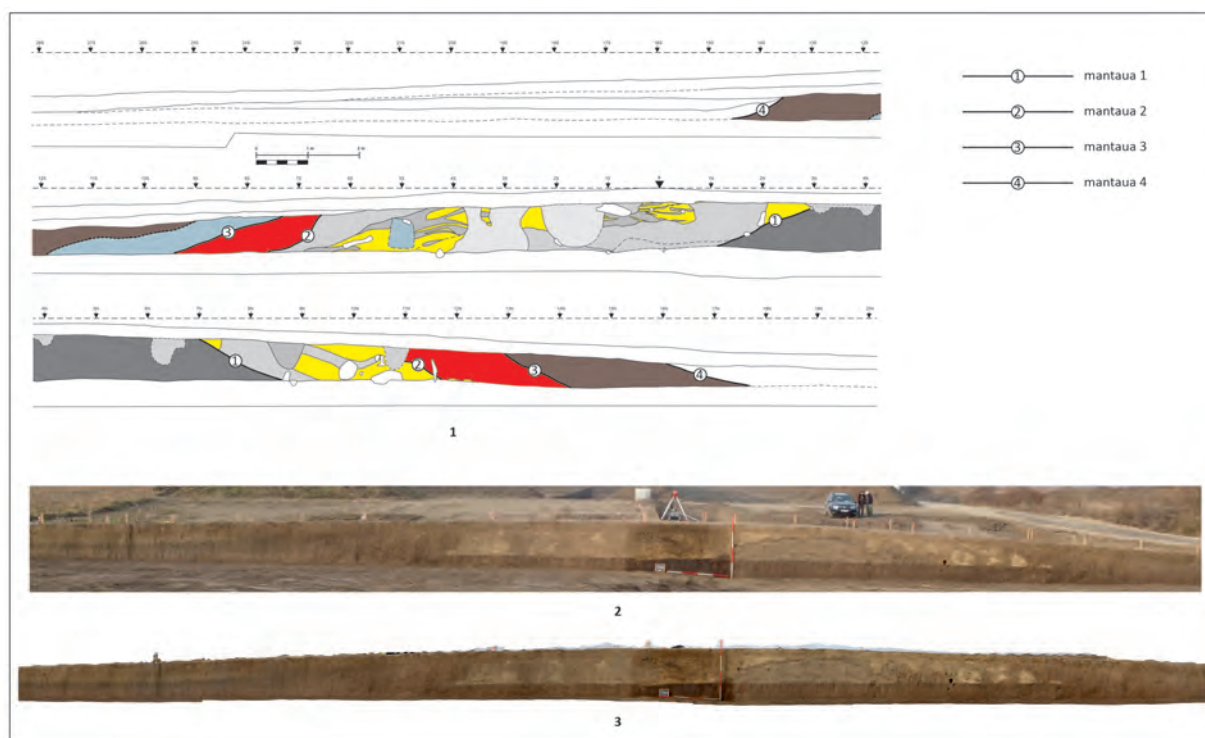

Figura 6. Cioceni – Tumul. Martorul magistral nord-sud, profilul estic.

Figure 6. Cioceni – Tumul. North-South outlier, eastern profile.

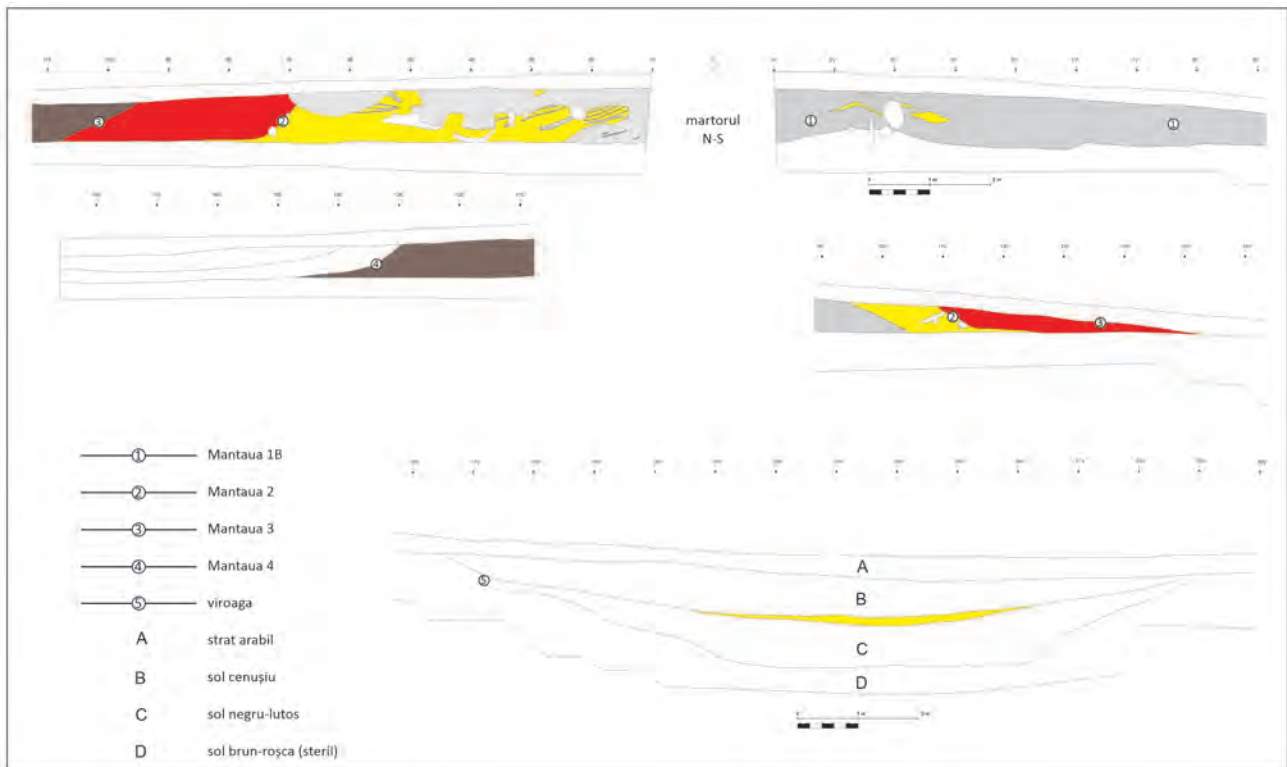

Figura 7. Cioceni – Tumul. Martorul magistral est-vest, profilul nordic.

Figure 7. Cioceni – Tumul. East-West main outlier, northern profile.

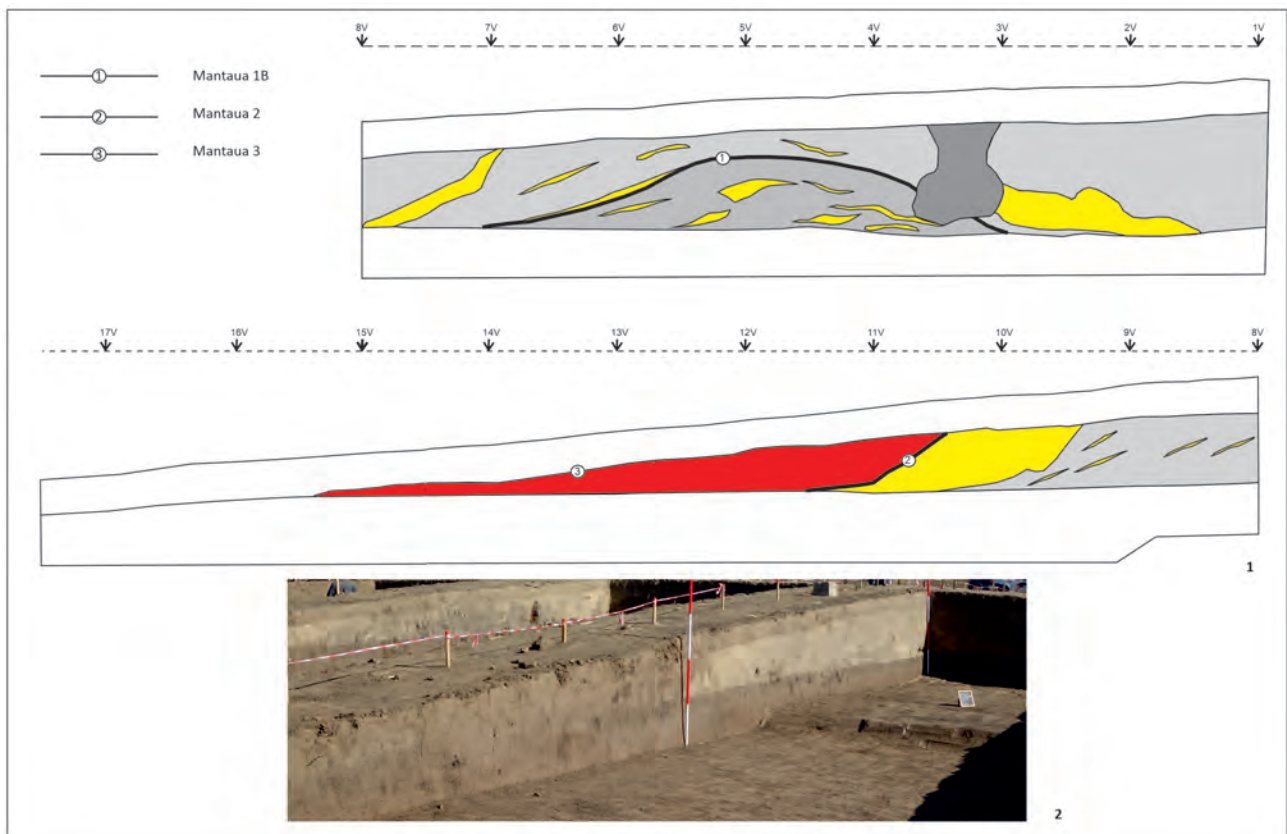

Figura 8. Cioceni – Tumul. Secțiunea SV I, profilul de nord.

Figure 8. Cioceni – Tumul. SV I trench, northern profile.

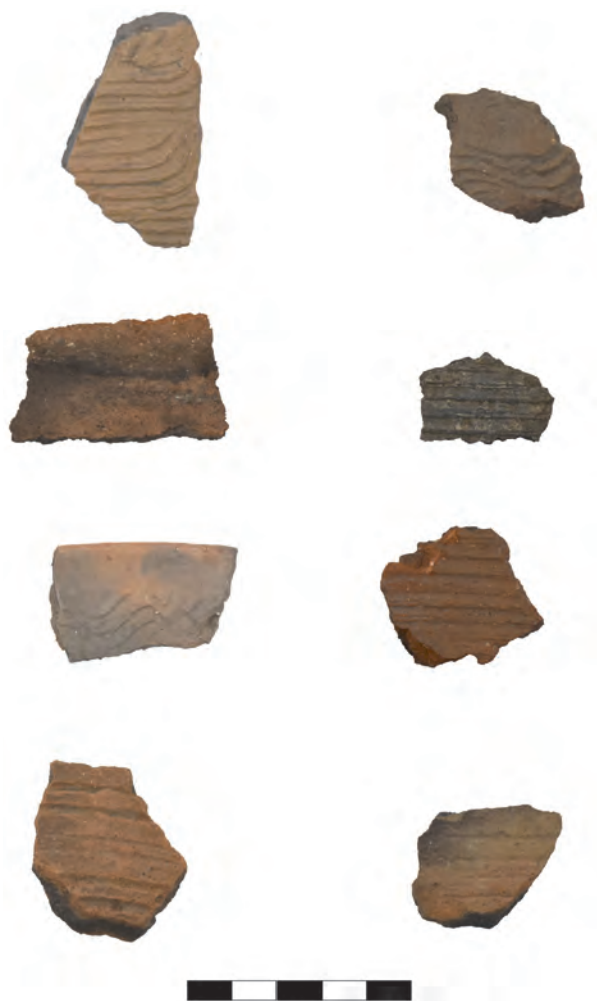

Figura 9. Cioceni – Tumul. Fragmente ceramice descoperite în Mantalele 1A, 1B și Mantaua 2.

Figure 9. Cioceni – Tumul. Ceramic fragments discovered in Mantles 1A, 1B and Mantle 2.

0,2 m adâncime (în dreptul metrilor 1N – 1S), fără materiale arheologice. Alături de aceasta, la nord-vest de ea apare o ridicare a solului viu de aproximativ 0,35–0,4 m înălțime, vizibilă pe profile între metrii 3N–1N și 1V–4V (Fig. 5, 7).

4. DATE ARHEOLOGICE ȘI ANTROPOLOGICE PENTRU MORMINTELE DESCOPERITE

Metodologie antropologică

Materialul scheletic de la Cioceni a fost inițial spălat manual, în vederea îndepărtării sedimentului aderent la oase. Pregătirea pentru analiza antropologică propriu-zisă a continuat cu determinarea simetriei⁸, alcătuirea unui inventar scheletic⁹, stabilirea gradului general de

reprezentativitate¹⁰ și evidențierea caracteristicilor tafonomice¹¹. Obiectivele studiului antropologic au constat în: determinarea sexului scheletic¹², estimarea vârstei la deces¹³, analiza biometrică¹⁴, calculul staturii scheletice¹⁵, calculul greutatei scheletice¹⁶, înregistrarea caracterelor non-metrice¹⁷, evaluarea markerilor de activitate¹⁸, înregistrarea caracterelor morfoscopice¹⁹ și identificarea modificărilor patologice.

Mormântul 1

Situația topografică: a fost descoperit la 8,5 m sud față de centru (țărușul 0), în martorul magistral N–S și parțial în secțiunea SV II (Fig. 4; Fig. 10).

Adâncimea: nivelul de poziționare al scheletului se afla la -0,96 m.

Forma gropii: la răzuiele, groapa mormântului nu a fost identificată, cel mai probabil fiind săpată în Mantaua 3.

Poziția scheletului: depus în decubit dorsal, cu picioarele drepte și brațele pe lângă corp, o parte din oase fiind deranjate de ganguri de animale.

Orientare: 264°V–84°E.

Inventar funerar: Nu.

Inventar scheletic. Craniul este fragmentar; mai întreg se prezintă frontalul, nazalul drept, maxilele, zigomaticele, piramidele pietroase ale temporalului, nicovala dreaptă și mandibula. Din sectorul costal s-au păstrat patru fragmente, iar din coloana vertebrală două vertebre cervicale, șase toracale și cinci lombare. Din centura scapulară am identificat un rest din diafiza claviculară stângă. Bazinul este mai bine păstrat, cu excepția ischioanelor. Nu a fost recuperat niciun os lung întreg, majoritatea având epifize aproape distruse. Lipsește rotula stângă. Din scheletul mâinilor a fost identificat un metacarpian stâng și o falangă,

¹⁰ Nikita, Karligkioti 2019, p. 73; Bello, Andrews 2006, p. 3.

¹¹ Fernández-Jalvo, Andrews 2016; Dupras, Schultz 2013 (pentru modificări tafonomice); Nikita, Karligkioti 2019, p. 73 (pentru definirea gradului general de conservare osoasă).

¹² Apreciat doar în cazul adulților, pe baza unor considerente biometrice (Brůžek et alii 2017) și morfologice (Rösing et alii 2007; Buikstra, Ubelaker 1994, p. 16–21).

¹³ Facchini, Veschi 2004, p. 93, tab. 2; Ubelaker 1978, p. 47, fig. 62 (pentru indivizii subadulți) și Brooks, Suchey 1990; Buckberry, Chamberlain 2002 (pentru indivizii adulți).

¹⁴ Bräuer 1988, p. 160–192; Martin 1928, p. 625–678 (pentru măsurători craniene); Bräuer 1988, p. 193–232; Martin 1928, p. 1005–1052 (pentru măsurători postcraniene).

¹⁵ Visser 1998, p. 415 (pentru indivizii subadulți); Ruff et alii 2012 (pentru indivizii adulți).

¹⁶ Visser 1998, p. 417 (pentru indivizii subadulți); Auerbach, Ruff 2004, p. 336 (pentru indivizii adulți).

¹⁷ Mann et alii 2016; Buikstra, Ubelaker 1994, p. 85–94; Hauser, De Stefano 1989; Finnegan 1978 (pentru scheletul cranian și postcranian); Scott et alii 2018; Turner II et alii 1991 (în cazul dentiției).

¹⁸ Apreciați doar în cazul adulților: Mariotti et alii 2007 (pentru modificări la nivel entezic); Smith 1984 (pentru stadiile și modelul uzurii dentare).

¹⁹ Nikita, Karligkioti 2019, p. 61–62; Hefner 2009.

⁸ White et alii 2012.

⁹ Nikita, Karligkioti 2019, p. 88–90 (pentru oase); Nikita, Karligkioti 2019, p. 91 (pentru dinți).

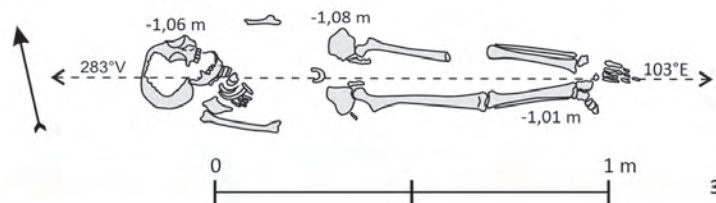
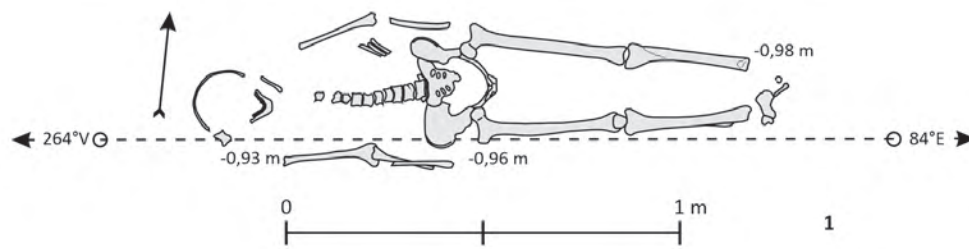

Figura 10. Cioceni – Tumul. 1–2. Mormântul 1; 3–4. Mormântul 3.

Figure 10. Cioceni – Tumul. 1–2. Grave 1; 3–4. Grave 3.

în timp ce scheletul picioarelor este reprezentat numai prin oase de pe dreapta (patru tarsiene și trei metatarsiene).

Dentiția este definitivă. Au fost recuperați 28 de dinți (I^1 – M^3 stângi; I^1 – I^2 , P^1 – M^2 drepti și I_1 – M_2 bilateral); doi dinți au fost pierduți postmortem ($C^\#$ drept și M^3 drept) și doi sunt absenți congenital (M_3 bilateral).

Grad de reprezentare. Resturile scheletice aparțin unui individ aproximativ complet, cu un indice de reprezentare osoasă corespunzător clasei 5 (75–99% dintre oase păstrate).

Tafonomie. Grad de conservare. Dintre modificările tafonomice observate pe oase, amintim amprente lăsate de activitatea rădăcinilor, pete negricioase de diferite intensități (inclusiv pe dinți), periost exfoliat și crăpături transversale. Nivelul general de afectare a suprafețelor corticale corespunde clasei 3 (25–49% dintre oase afectate).

Sex scheletic. Caracteristicile craniene (proces mastoid, margine supraorbitală și eminență mentală – grade 2 și glabelă – grad 1), pelviene (arc ventral – prezent; mare șanț sciatic și sulcus preauricular – grade 1) și măsurătorile de la nivelul oaselor coxale ne indică un subiect care aparține sexului feminin.

Vârstă la deces. Modificările degenerative de la nivelul simfizelor pubiene ($48,1 \pm 14,6$ ani, faza V) și suprafețelor auriculare ale oaselor coxale ($37,86 \pm 13,8$ ani, faza III) pun în evidență un individ din categoria adult matur ($43,0$ ani).

Analiza biometrică (Tab. 1). Cele câteva măsurători craniene care au putut fi prelevate relevă o frunte îngustă conform lățimii minime și bombată (ortometopă), pe baza indicelui frontal sagital. Palatul este înalt (hipsistafilin), potrivit indicelui înălțimii.

În etajul postcranian, se remarcă o ulnă dreaptă mijlocie în secțiune superioară (eurolenică), un femur stâng rotunjit sub trohantere (eurimer) și unul drept aplatizat antero-posterior sub trohantere (platimer); tibiile au aplatizare nulă la fosele nutritive (euricnemice).

Statura scheletică. Pe baza lungimii maxime a femurului drept, am obținut o valoare a staturii de $153,1$ cm (categoria mijlocie).

Greutatea scheletică. Prin intermediul diametrelor medio-laterale ale capetelor femurale, am obținut o valoare a greutății de $61,9$ kg.

Caractere non-metrice. La nivelul craniului, au fost înregistrate următoarele variante: sutură supranazală, șanțuri supraorbitale și foramene zigomatico-faciale. Scheletul postcranian prezintă pe coxale creste acetabulare, iar pe calcaneul drept sunt vizibile fațete duble anterioare.

La nivelul dinților, au fost observate diferite fenotipuri: dinți în formă de lopățiță (margini meziale și distale cu tendințe de convergență la cingulum, grad 3: I^1 bilateral și $C_\#$ bilateral; margini meziale și distale aproape în contact la cingulum, grad 5: I^2 bilateral); dinți în formă de lopățiță dublă (margini meziale și distale vizibile în lumină puternic contrastantă, grad 1: I^1 – I^2 drepti); tubercul dentar (slab dezvoltat, cuspidă fără apex liber, grad 5: $C^\#$ stâng); *winging* (rotație spre exterior a marginii distale a suprafeței labiale,

grad 1: I^1 bilateral) și multipli cuspidi linguali (unul sau doi, grad 1: P_1 bilateral).

Markeri de activitate. La nivelul scheletului postcranian, gradul de dezvoltare a entesofitelor este în general slab-mediu. Au fost observate morfologii slabe pe humerus (*m. pectoralis major* bilateral; *m. deltoideus* bilateral și *m. brachioradialis* drept) și femur (*m. gluteus maximus* stâng). Doar câteva enteze prezintă dezvoltări moderate: pe radius (*m. pronator teres* bilateral), ulnă (*m. brachialis* drept), femur (*m. iliopsoas* stâng și *m. vastus medialis* stâng) și rotulă (*t. quadriceps* drept). Lipsesc expresiile entezice puternice.

Figura 11. Depozite de tartar dentar pe incisivi și caninul stâng, lingual [T.1, M. 1: maxile, inferior].

Figure 11. Dental calculus deposits on incisors and left canine, lingual [T.1, M. 1: maxillae, inferior].

Figura 12. Osteoartrita coloanei vertebrale – formare de osteofite [T.1, M. 1: vertebrele L_2 – L_4 , lateral].

Figure 12. Spinal osteoarthritis – osteophyte formation [T.1, M. 1: L_2 – L_4 vertebrae, lateral].

Figura 13. Noduli Schmorl – depresiune pe suprafața unui corp vertebral [T.1, M.1: o vertebră lombară, inferior].

Figure 13. Schmorl Noduli – depression on a vertebral body surface [T.1, M. 1: a lumbar vertebra, inferior].

Pe dinți, uzura a putut fi înregistrată doar la nivelul maxilelor. Aceasta pare să fi dezvoltat un model plat. Se remarcă o uzură cu o expunere moderată a dentinei (grade 3–5) pe incisivi, canini și premolari.

Morfoscopie. Au putut fi înregistrate următoarele caracteristici cranio-faciale: apertură nazală inferioară (grad 4), spină nazală anterioară (grad 2) și sutură supranazală (grad 2).

Modificări patologice. Au fost identificate boli din două categorii: 1) dentare – hipodonție (absența congenitală a M_3 bilateral); carii (disto-bucal la M_2 drept) și tartru dentar (pe I^1 – M^3 stângi, I^1 – I^2 , P^1 – M^2 drepti și I_1 – M_2 bilateral – în cantități mai mari pe I^1 – I^2 bilateral și C# stâng, lingual (Fig. 11) și pe I_1 – I_2 bilateral, lingual și labial); 2) articulare – osteoartrroză (osteofite pe corpurile vertebrale ale L_2 – L_4 , Fig. 12); hernie intervertebrală (un nodul Schmorl, longitudinal, pe un corp toracal, Fig. 13).

Mormântul 2

Situația topografică: a fost descoperit la 11 m sud – sud-est față de centru (țărușul 0), în martorul dintre secțiunile SE I și SE II (Fig. 4; Fig. 14).

Adâncimea: a fost identificat la adâncimea de -1,42 m / -1,43 m. Se distinge de solul brun-roșcat din jur (steril), în care se adâncea, printr-o umplutură de pământ relativ mai închis la culoare (Fig. 14/1–2).

Forma gropii: ușor trapezoidală, orientată cu axul lung 331°NNV – 151°SSE .

Dimensiunile: latura de E = 1,65 m; latura de V = 1,60 m; latura de N = 0,82 m; latura de S = 0,65 m. La răzuiala de după demontarea scheletului a fost surprins în plan fundul gropii (-1,46 m), fiind vorba de o alveolă de formă aproximativ ovală, cu un pământ maroniu-gălbui, cu dimensiunile de 1,23 m $\times$ 0,42 m.

Poziția scheletului: depus în decubit dorsal, cu picioarele întinse și humerusii pe lângă torace. Craniul a căzut pe tâmpla stângă. Oasele antebrățelor, precum și oasele palmelor au fost deranjate de ganguri de animale, astfel încât poziția lor exactă nu se poate preciza. Bazinul era și el păstrat parțial.

Adâncimea: nivelul de poziționare al scheletului se afla la -1,46 m.

Orientarea scheletului: 344°N – 164°S .

Inventar funerar:

1. **Inel de buclă** din sârmă de aliaj de bronz (cu un procent uriaș de cupru), având formă de pară, rotundă în secțiune, cu capetele suprapuse, pliate mult una peste alta. A fost descoperit la demontarea scheletului (Fig. 14/3–4), sub partea stângă a mandibulei, pe care s-au observat și urme de oxid verde (Fig. 15). Diametrul: 1,8 $\times$ 1,6 cm. Greutate: 1,15 g. Rezultatul analizei XRF: Cu: 87,34%; Sn: 0,81%; Zn: 7,47%; Sb: 0,09%; Hg: 0,41%; Pb: 3,65%; Fe: 0,23%²⁰.

Inventar scheletic. Craniul este distrus la nivelul feței și bazei, mai întregi regăsindu-se oasele calotei craniene și piramida pietroasă dreaptă. Din sectorul costal s-au păstrat numeroase fragmente de mici dimensiuni, iar coloana vertebrală este aproximativ completă, dar foarte fragmentară. Din centura scapulară au fost identificate un rest dintr-o diafiză claviculară și două fragmente din corpul omoplatului. Bazinul este și el prost păstrat, mai puțin ilioanele. Nu a fost recuperat niciun os lung întreg, majoritatea fiind reprezentate prin diafize, iar epifizele lipsesc sau sunt aproape distruse. Lipsește rotula dreaptă. Din scheletul mâinilor au fost identificate patru metacarpiene, în timp ce scheletul picioarelor este reprezentat prin cinci tarsiene, patru metatarsiene și o falangă din rândul proximal.

Dentiția este mixtă. Au fost recuperați 28 de dinți, patru lacteali ($c^\#$, m^2 stângi; $c^\#$ drept și m_2 stâng) și 24 permanenți (I^1 – $C^\#$, P^2 – M^2 stângi; I^1 – M^2 drepti; I_1 , $C^\#$, P_2 – M_2 stângi și I_1 – M_1 drepti); trei dinți au fost pierduți postmortem (P^1 stâng; I_2 și P_1 stângi), iar restul sunt neobservabili.

Grad de reprezentare. Resturile scheletice aparțin unui individ aproximativ complet, cu un indice de reprezentare osoasă corespunzător clasei 5 (75–99% dintre oase păstrate).

²⁰ Analiza compozițională, prin metoda fluorescenței cu raze X, a fost efectuată de către dr. Daniela Cristea-Stan, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, Măgurele, cu spectrometrul portabil Tracer 5i, produs de Bruker Instrument.

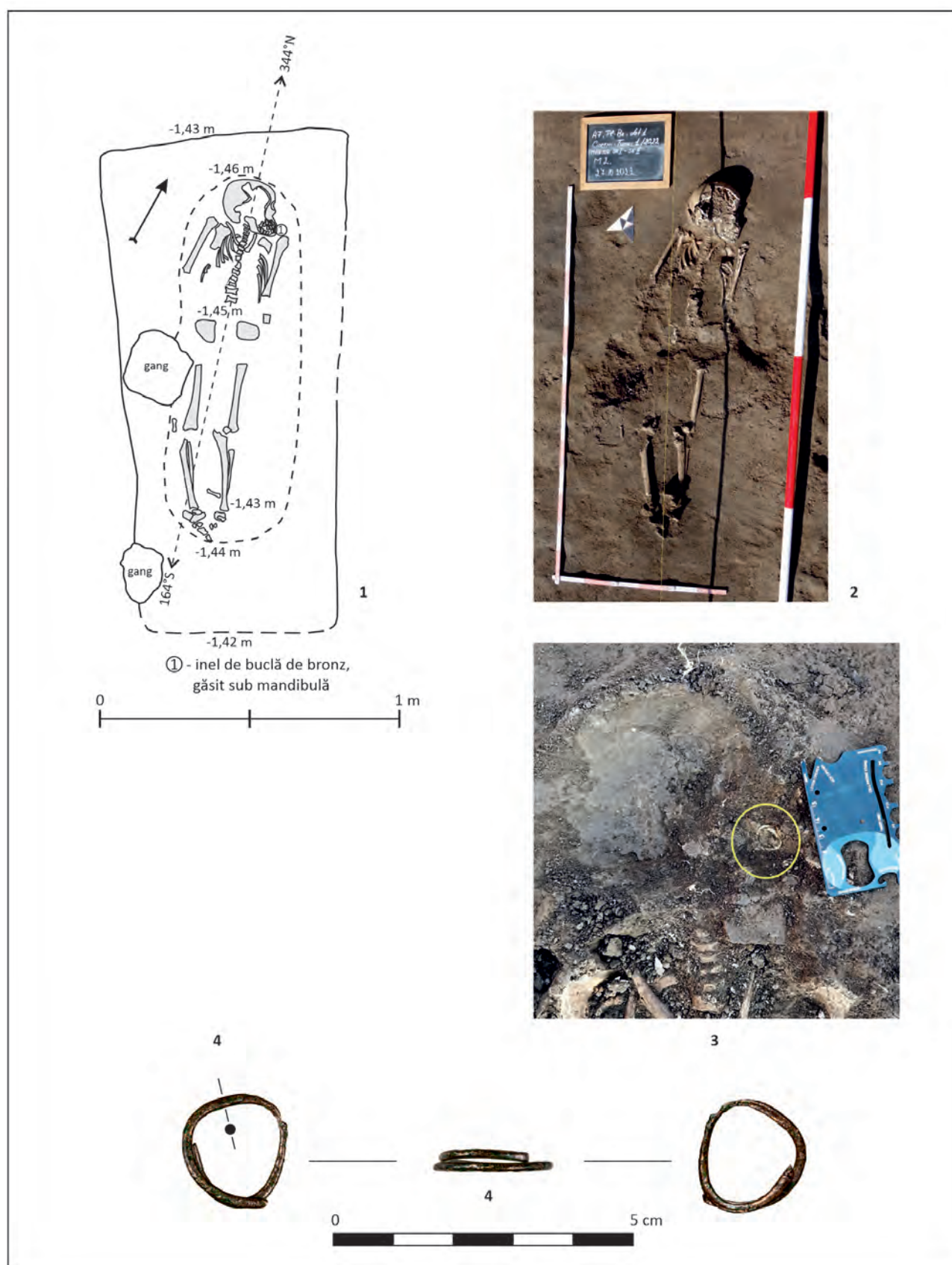

Figura 14. Cioceni – Tumul. 1–2. Mormântul 2 (plan și fotografie); 3. Detaliu cu inelul de buclă în situ; 4. Inelul de buclă după restaurare.

Figure 14. Cioceni – Tumul. 1–2. Grave 2; 3. Detail of the lock ring in situ; 4. Lock ring after restoration.

Tafonomie. Grad de conservare. Dintre modificările tafonomice observate pe oase, amintim amprente lăsate de activitatea rădăcinilor, o colorație verzuie pe ramul mandibular ascendent stâng (lateral, Fig. 15), periost exfoliat și crăpături transversale. Nivelul general de afectare a suprafețelor corticale corespunde clasei 4 (50–74% dintre oase afectate).

Sex scheletic. Indeterminabil.

Vârstă la deces. Gradul de erupție și dezvoltare a dinților ne indică un individ din categoria copil, *infans* II ($10,0 \pm 2,5$ ani).

Analiza biometrică (Tab. 1). Nu au putut fi prelevate decât câteva măsurători în etajul postcranian, unde se remarcă un femur stâng cu o applatizare antero-posterioară marcată sub trohantere (hiperplatimer) și unul drept applatizat antero-posterior sub trohantere (platimer).

Statura scheletică. Nu a putut fi calculată.

Greutatea scheletică. Nu a putut fi calculată.

Caractere non-metrice. La nivelul craniului, este vizibil doar un foramen zigomatico-facial stâng, iar scheletul postcranian prezintă pe femure fose hipotrohanterice.

La nivelul dinților, au fost observate următoarele variante: dinți în formă de lopățiță (margini meziale și distale cu tendințe de convergență la cingulum, grad 4: I¹ stâng și I¹–I² drepti; elevații meziale și distale ușor vizibile, grad 2: I² stâng); tubercul dentar (slab dezvoltat, cuspidă fără apex liber, grad 5-: C[#] bilateral); convexitate labială (slabă, grad 2: I¹ bilateral; urmă, grad 1: I² bilateral); creastă distală accesorie (grad 3: C[#] bilateral); cuspidi linguali multipli (unul sau doi cuspidi linguali, grad 1: P₁ drept și P₁–P₂ bilateral); hipocon (cuspid de mărime medie, grad 4: M¹–M² bilateral); trăsătură Carabelli (cuspid mic, grad 5: M¹ bilateral, Fig. 16); metaconul (cuspid mic, grad 4: M¹ stâng); hipoconulid (cuspid mare, grad 4: M₁ bilateral) și fovee anterioară (ușoară depresiune, grad 2: M₁ bilateral; ușoară depresiune, grad 1: M₂ stâng).

Markeri de activitate. Nu au fost evaluați.

Morfoscopie. Nu a putut fi înregistrată nicio caracteristică cranio-facială.

Modificări patologice. Au fost identificate doar boli dentare – hipoplazia liniară a smalțului (pe I¹, C[#] bilateral și C_# bilateral, Fig. 17).

Mormântul 3

Situația topografică: a fost descoperit la 10,5 m sud-vest față de centru (țărușul 0), în martorul dintre secțiunile SE I și SE II, în Mantaua 3 (Fig. 4, 10).

Adâncimea: nivelul de poziționare al scheletului se afla la -1,01 m / -1,08 m.

Forma gropii: la răzuiri succesive, nu s-a observat.

Poziția scheletului: depus în decubit dorsal, cu picioarele întinse și humeruşii pe lângă corp. Craniul era ușor căzut spre stânga.

Orientare: 283°V – 103°E.

Inventar funerar: Nu.

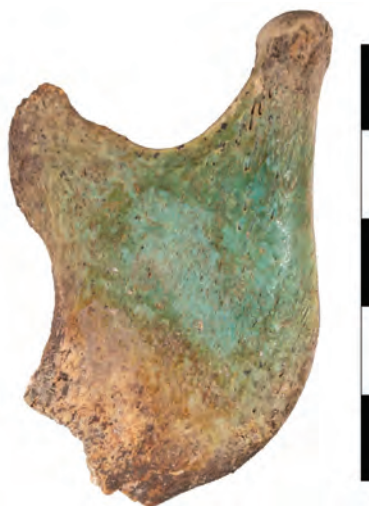

Figura 15. Colorație verzuie pe ramul ascendent mandibular drept [T.1, M. 2: mandibulă, lateral].

Figure 15. Greenish staining on the right mandibular ascending ramus [T.1, M. 2: mandible, lateral].

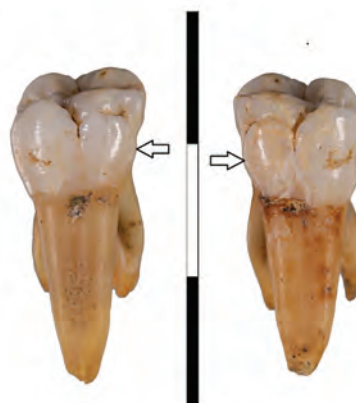

Figura 16. Tubercul Carabelli – mic cuspid mesiolingual pe molarii maxilari [T.1, M. 2: primii molari superiori, lingual].

Figure 16. Carabelli tubercle – small mesiolingual cusp on the maxillary molars [T.1, M. 2: upper first molars, lingual].

Figura 17. Linii hipoplastice transversale pe suprafața coroanelor dentare [T.1, M. 2: incisiv central superior drept, labial].

Figure 17. Transverse hypoplastic lines on the surface of the tooth crowns [T.1, M. 2: upper right central incisor, labial].

Inventar scheletic. Craniul prezintă în special fragmente din scuame, piramidele petroase ale temporalelor, oasele zigomatice, o aripă mare din sfenoid, maxile și mandibula, fără ramul orizontal stâng. Din sectorul costo-vertebral s-au păstrat numeroase fragmente costale, de mici dimensiuni și cea mai mare parte a coloanei vertebrale, cu distrugerii. Este prezent și sternul (manubriul și un fragment din corp). Din centura scapulară au fost identificate fragmente din partea dreaptă (un rest dintr-o diafiză claviculară și unul din corpul omoplatului). Bazinul este fragmentar; lipsesc pubisurile. Oasele lungi sunt relativ bine păstrate, cu excepția oaselor antebrățelor, din care am identificat un fragment dintr-o diafiză ulnară. Lipsesc rotulele. Lipsesc și oasele din scheletul mâinilor, iar din scheletul picioarelor am identificat șase tarsiene și două metatarsiene.

Dentiția este mixtă. Au fost recuperați 23 de dinți, opt lacteali ($c^{\#}$ – m^2 bilateral; $c_{\#}$ drept și m_2 stâng) și 15 permanenți (I^1 – $C^{\#}$, M^1 – M^2 stângi; I^1 , $C^{\#}$, M^1 – M^3 drepte; I_1 stâng și I_1 – I_2 , M_1 – M_2 drepte); doi dinți au fost pierduți postmortem (I^2 drept și I_1 stâng), iar restul sunt neobservabili.

Grad de reprezentare. Resturile scheletice aparțin unui individ aproximativ complet, cu un indice de reprezentare osoasă corespunzător clasei 5 (75–99% dintre oase păstrate).

Figura 18. Hipoconulid (săgeată roșie) și metaconulid (săgeată neagră) pe primul molar inferior drept [T.1, M. 3: hemimandibulă dreaptă, superior].

Figure 18. Hypoconulid (red arrow) and metaconulid (black arrow) on the right lower first molar [T.1, M. 3: right hemimandible, superior].

Tafonomie. Grad de conservare. Dintre modificările tafonomice observate pe oase, amintim amprente lăsate de activitatea rădăcinilor, pete negricioase de diferite intensități, periost exfoliat, crăpături transversale și o crustă carbonatică pe craniu (endocranium) și pe unele oase lungi. Nivelul general de afectare a suprafețelor corticale corespunde clasei 4 (50–74% dintre oase afectate).

Sex scheletic. Indeterminabil.

Dimensiuni. Indici	T.1/M. 1	T.1/M. 2	T.1/M. 3
Cranian			
9. Ft–Ft	93,5		
26. N–B (arc)	120,0		
29. N–B (coardă)	101,7		
122. (29:26) × 100	84,8		
12. Ast–Ast		111,9	
61. Ekm–Ekm	56,3		59,2
63. Enm–Enm	38,9		33,0
64. Palat ↑	16,9/16,5		13,4/13,2
159. (64:63) × 100	43,5/42,6		40,5/40,1
Postcranian			
U13	–/15,6		
U14	–/16,8		
(U13:U14) × 100	–92,5		
S5	116,4		
F1	–/407,2		
F9	30,7/29,6	24,3/23,2	
F10	27,7/25,2	17,4/17,7	
F18	43,2/42,5		
(F10:F9) × 100	90,3/84,9	71,8/71,5	
R2	–/38,0		
T1a			–/221,6
T8			–/19,2
T8a	29,3/29,8		20,8/21,1
T9a	21,0/21,3		17,9/18,0
(T9a:T8a) × 100	71,6/71,5		85,9/85,5
DSPV2			
PUM	71,5/–		
SPU	24,1/–		
SCOX	139,8/–		
SS	68,6/–		
SA	75,1/–		
SIS	37,0/–		

Tabelul 1. Valorile principalelor dimensiuni craniene și postcraniene (bilateral, mm) și principalilor indici la indivizii de la Cioceni – Tumul/ Values of the main cranial measurements (bilateral, mm) and the main indices for the Cioceni – Tumul individuals.

Vârsta la deces. Gradul de erupție și dezvoltare a dinților ($8,0-9,0 \pm 2,0$ ani) și dimensiunea diafizelor oaselor lungi (8,4 ani) ne indică un individ din categoria copil, *infans* II ($8,0-9,0 \pm 2,0$ ani).

Analiza biometrică (Tab. 1). La nivel cranian, potrivit indicelui înălțimii, a putut fi evidențiat doar un palat înalt (hipsistafilin), iar în etajul postcranian se remarcă o aplatizare nulă a tibiilor la fosele nutritive (euricnemie).

Statura scheletică. Pe baza lungimii maxime a diafizei tibiale drepte, am obținut o valoare a staturii de 117,2 cm.

Greutatea scheletică. Prin intermediul diametrului sagital (antero-posterior) de la mijlocul diafizei tibiale drepte, am obținut o valoare a greutății de 24,4 kg.

Caractere non-metrice. La nivelul osos, am identificat doar foramele zigomatico-faciale.

În ceea ce privește dentiția, am înregistrat următoarele variante: tubercul dentar (creastă puternică, grad 3: I² stâng); șanț de întrerupere (pe marginea disto-linguală, grad d: I² stâng); convexitate labială (slabă, grad 2: I¹ bilateral; urmă, grad 1: I² stâng); hipocon (cuspid de mărime medie, grad 4: M¹ bilateral; cuspidă slabă, grad 2: M² bilateral); hipoconulid (cuspid foarte mare, grad 5: M₁ drept, Fig. 18); model șanț suprafață ocluzală molari inferiori (Y: pe M₁ drept) și metaconulid (cuspid mediu, grad 3: M₁ drept, Fig. 18).

Markeri de activitate. Nu au fost evaluați.

Morfoscopie. Au putut fi înregistrate următoarele caracteristici cranio-faciale: apertură nazală inferioară (grad 3) și spină nazală anterioară (grad 1).

Modificări patologice. Pe palat, în spatele M³ drept și pe diafizele tibiale, medial, au fost identificate expresii active periostitice (scorbut infantil?).

5. DATAREA ABSOLUTĂ A MORMINTELOR CU RADIOCARBON

Inventarul funerar sărăcăcios – singura piesă putând fi datată foarte larg între secolele VIII–XIV – ne-a determinat să realizăm analize de radiocarbon în cadrul unui program de cercetare²¹. Probele au fost prelevate din două schelete

umane (din humerusul stâng al M. 2 și din femurul drept al M. 3). Analizele de radiocarbon, din lipsă de fonduri, nu au fost completate și de investigațiile de dietă pentru a urmări eventualul efect de rezervor²², deși în marea majoritate a cazurilor studiate până acum se confirmă faptul că erau consumate animale terestre.

Prelucrarea fizico-chimică a probelor de oase, cu distrugerea carbonului organic exogen și endogen, grafitizarea ulterioară a dioxidului de carbon trapat în matricea anorganică la sistemul CHS – AGE 3 (IonPlus, CH) și obținerea datelor radiocarbon la acceleratorul Walton Cockcroft Tandetron de 1 MV au fost efectuate în laboratorul *HUN-REN Atommagkutató Intézet / Institute for Nuclear Research* din Debrecen, Ungaria.

Proba din scheletul uman, notat M. 2, furniza convențional valoarea 1064 ± 23 . Calibrarea în programul *Oxcal 4.4. Interface* a indicat la o probabilitate de 95,4% două intervale ale decesului 897–921 (14,7%), respectiv 955–1025 (80,7%). Probabilitatea de 68,3% totodată a indicat foarte clar anul morții între 978–1022, adică sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea.

În cazul M. 3, proba din scheletul uman indică convențional anul 958 ± 23 . Calibrarea în programul *Oxcal 4.4. Interface* indică la o probabilitate de 95,4% două posibilități pentru momentul morții: 1029–1054 (19,5%), respectiv 1062–1185 (76,0%). Cu o probabilitate de 68,3% apar indicate trei perioade, destul de diferite în timp: 1035–1047 [11,7%], 1083–1130 [45,6%], respectiv 1138–1150 [11,0%].

Cele două date ¹⁴C relevă o distanță în timp între înmormântări: una, foarte probabil, a avut loc la sfârșitul secolului al X-lea – începutul secolului al XI-lea, cealaltă în cursul secolului al XI-lea sau chiar începutul secolului al XII-lea. Lipsa unor elemente specifice de inventar și a unei datări ¹⁴C pentru M. 1 face dificilă încadrarea cronologică, dar, pe baza poziției stratigrafice și a orientării scheletului, putem presupune că și acest mormânt se înscrie într-un orizont funerar identic sau apropiat în timp.

Codul laborator	Context arheologic	Probă	Data BP	Anii calibrați, Sigma 1 68.2%	Anii calibrați, Sigma 2, 95.4%	Valoare medie
DeA-42299	Cioceni M. 2	Fragment diafiză humerus stâng	1064±23	978–1022	897–1025	982
DeA-42300	Cioceni M. 3	Fragment diafiză femur drept	958 ± 23	1035–1150	1029–1158	1097

Tabelul 2. Datele absolute obținute în urma calibrării datelor de ¹⁴C / ¹⁴C-AMS dates obtained for the investigated graves.

²¹ Analizele de radiocarbon au fost susținute financiar de către dr. Alin Frânculeasa de la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²² Philippsen 2013, p. 1.

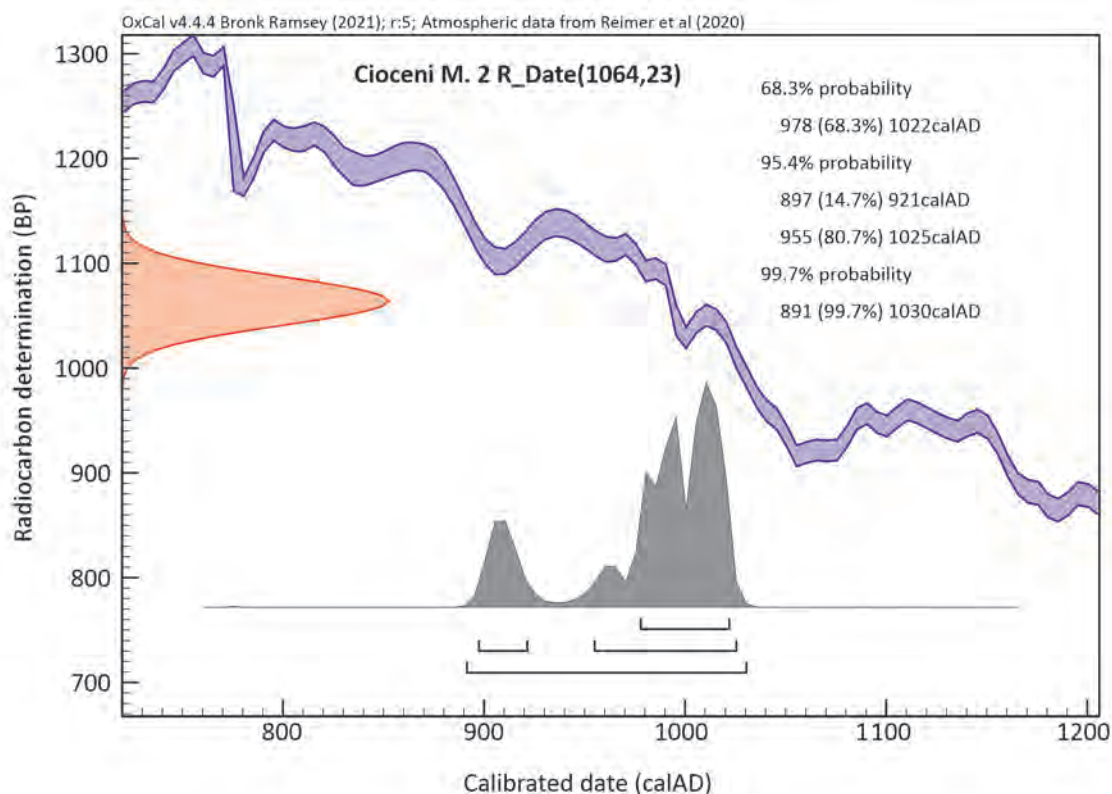

Figura 19. Data ^{14}C din mormântul 2 de la Cioceni – Tumul (pe baza analizei realizată la Institutul de Fizică Atomică Debrecen, Ungaria).

Figure 19. Individual ^{14}C sample from Grave 2, Cioceni – Tumul (based on analysis carried out at the Institute of Atomic Physics in Debrecen, Hungary).

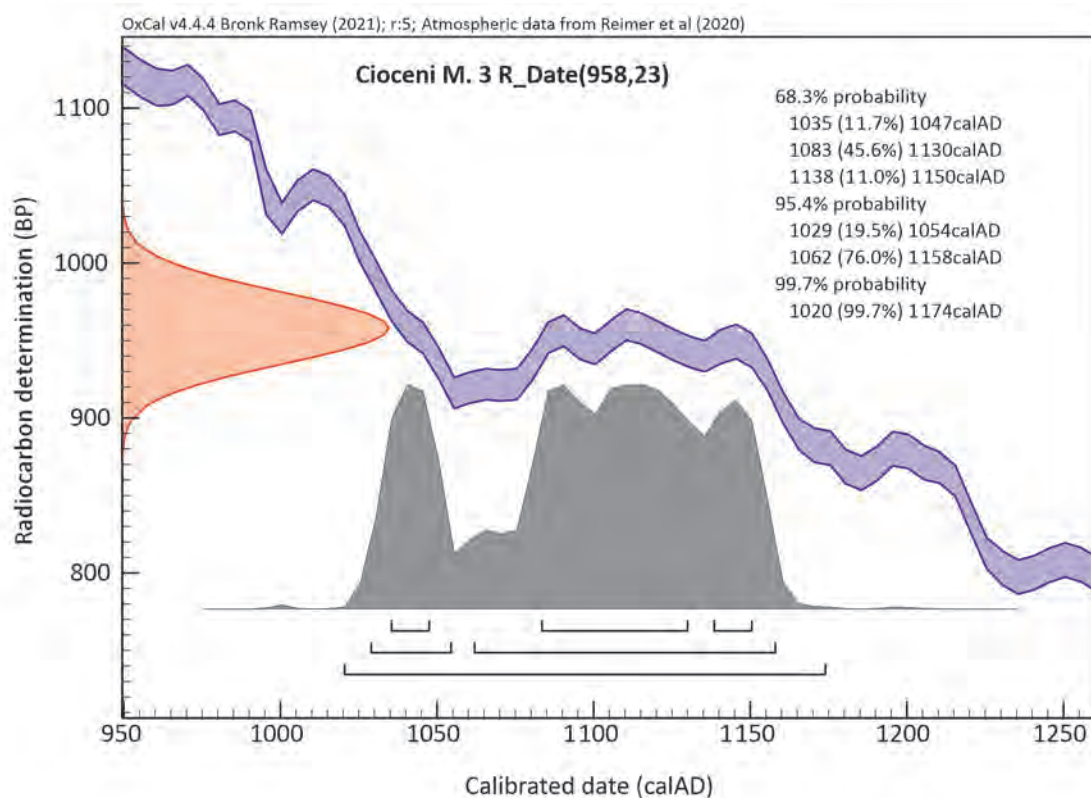

Figura 20. Data ^{14}C din mormântul 3 de la Cioceni – Tumul (pe baza analizei realizată la Institutul de Fizică Atomică Debrecen, Ungaria).

Figure 20. Individual ^{14}C sample from Grave 3, Cioceni – Tumul (based on analysis carried out at the Institute of Atomic Physics in Debrecen, Hungary).

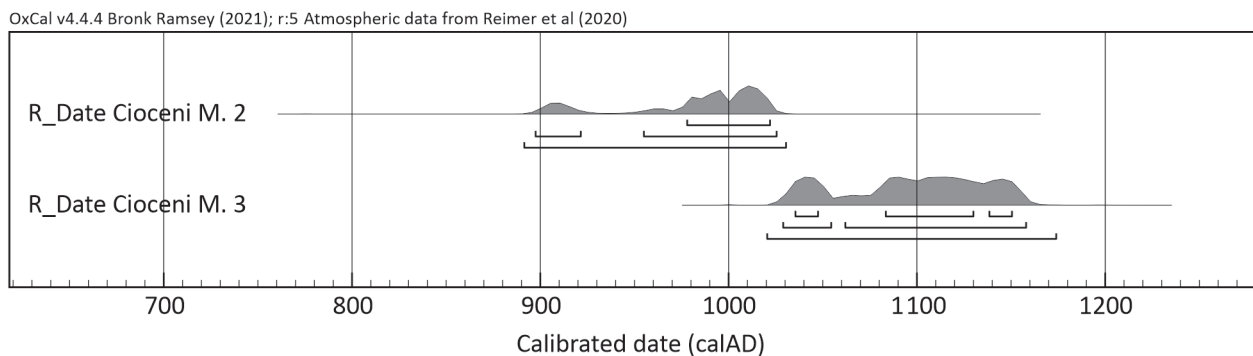

Figura 21. Analiza combinatorie a datelor ^{14}C provenind de la M. 2 și M. 3 de la Cioceni – Tumul.

Figure 21. ^{14}C combinatorial calibration of Grave 2 and Grave 3 from Cioceni – Tumul.

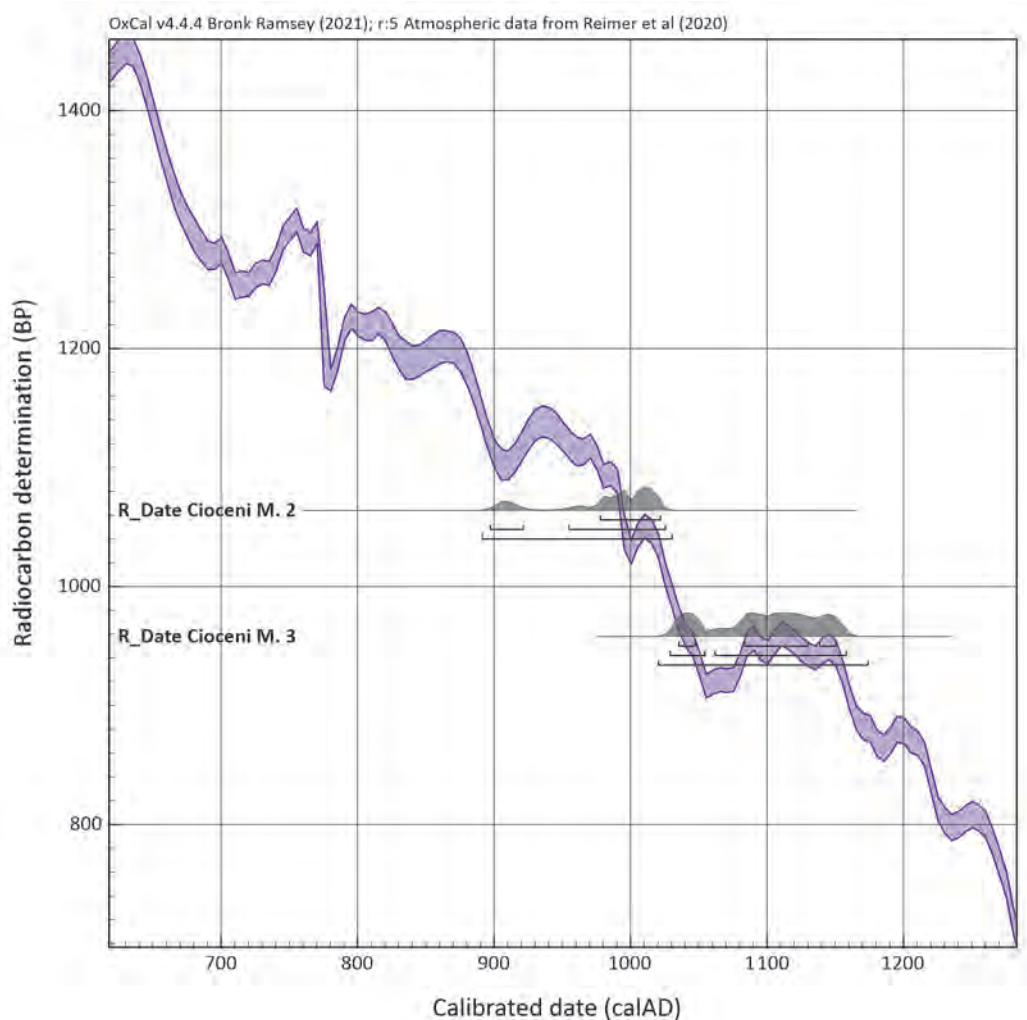

Figura 22. Analiza combinatorie a datelor ^{14}C provenind de la M. 2 și M. 3 de la Cioceni – Tumul.

Figure 22. ^{14}C combinatorial calibration of Grave 2 and Grave 3 from Cioceni – Tumul.

6. ÎNCADRAREA CHOROLOGICĂ ȘI CRONOLOGICĂ RELATIVĂ A DESCOPERIRILOR DE LA CIOCENI – TUMUL

Tendința de a construi tumuli sau a-i folosi pentru înmormântări secundare este bine documentată pentru perioada medievală timpurie. În acest sens, în zonele Câmpiei Române, înmormântări în tumuli au fost documentate la Boldești, Coadă Izvorului, Ciulnița Tumulului I-II, Lunca, Păulești Tumulului II, Târgșoru Nou Tumulului I etc.²³. Asemenea situații cunoaștem și în Câmpia Mare (Ungaria–Serbia) sau Transdanubia, atât în secolul al X-lea (Kiskundorozsma – *Subasa M5*, Kiskundorozsma – *Hosszúhát M. 100*²⁴), cât și în secolul al XI-lea (Kemenesszentpéter²⁵). Cazuri însă în care au fost construiți tumuli pentru înmormântări principale cunoaștem la Nógrádsáp – *Tatárka* și probabil la Zemplin²⁶.

Ritualul de înmormântare în kurgane apare frecvent în stepele de la nord de Marea Neagră și Munții Caucaz. Exemple se regăsesc în regiunea de sud a cercului cultural Saltovo, aceștia fiind denumiți și „*kurgani înconjurați cu șanțuri pătrate*”²⁷. Acest fenomen a fost înregistrat și în vecinătatea vestică a Kaganatului Khazar, în cazul siturilor de tip Subbotcy dateate în secolul IX²⁸, fenomenul fiind binecunoscut printre înmormântările nomade târzii din Europa de Est din secolele X–XIV²⁹. În același timp, sunt și numeroase cazuri de îngropare secundară în tumuli existenți³⁰.

7. RITUALURILE DE ÎNMORMÂNTARE. ORIENTAREA MORMINTELOR

Înmormântarea, a doua ca importanță după naștere, ca rit de trecere, a fost o atribuție, obligație și probă importantă a fiecărei comunități umane din trecut. Actele funerare reflectă percepția, gândirea unei comunități despre moarte și despre viața de apoi. Înmormântarea se referă la îngrijirea trupului și a sufletului celui mort³¹, permițând totodată sufletului să călătorească în viața de apoi, separându-se în siguranță de lumea celor vii.

Mormintele de la Cioceni se remarcă printr-o simplitate ieșită din comun a actului funerar, lipsind alte

elemente și, în afara de orientarea defunctului, nu avem alte elemente documentate în interiorul acestuia.

Într-o primă etapă a fost stabilită orientarea decedatului și, după acest proces ritualic, cea a gropii. Izvoarele narative ne relatează informații privind orientarea gropii la bulgarii de pe Volga³². Analiza realizată în privința orientării mormintelor de la Fântânele și Vlaha ne-a arătat că între arcele solare și repartitia orientării acestora este o legătură directă. În concluzie, când vorbim, spre exemplu, de NV–SE sau NE–SV, de fapt, mormintele se încadrează în arcul solar Vest sau Est³³.

Pe baza gradelor definite pe teren, tendința de orientare a decedatului în cazul M. 1 a fost V–E, iar în cazul M. 3 a fost VNV–ESE, ceea ce sugerează că cei care au săpat groapa și au depus decedatul au vizat clar orientarea V–E. În ceea ce privește mormântul 2, orientarea acestuia se deosebește în mod fundamental de cele anterioare, fiind în direcția NNV–SSE, adică având tendința N–S. Orientarea gropii sepulcrale V–E este foarte comună în epoca medievală timpurie, caracterizând în macroregiuni foarte diferite, ritualurile de înmormântare³⁴, fiind prezentă într-un procent covârșitor și în macroregiunea Munteniei în secolele X–XIII³⁵.

Spre deosebire de orientarea V–E, orientarea N–S are o răspândire mai redusă în această perioadă, dar care caracterizează o parte a necropolelor așa-zise proto-bulgare (sec. VIII–X) de la Dunărea de Jos³⁶, cum este prezentă foarte rar și în Muntenia nordică (Boldești³⁷, Fulga³⁸) sau Moldova (Erbiceni³⁹). Între Dunărea de Jos, Carpați și Nistru, arheologul Adrian Ioniță a reușit să adune doar 15 cazuri databile în secolele X–XIII⁴⁰. Pe baza acestor observații, se poate conchide, pe bună dreptate, că orientările N–S reprezintă o practică mai rară, dar nu inexistentă în epoca medievală timpurie.

Cele trei morminte cu orientări diverse subliniază prin această caracteristică a lor fundalul foarte divers al mentalităților celor care au organizat și participat la ritualurile de înmormântare din microzona actualei localități Cioceni.

²³ Frînculeasa et alii 2012; Frînculeasa et alii 2018, pl. 8; Frînculeasa et alii 2020.

²⁴ Türk et alii 2015, p. 11–15.

²⁵ Csirke 2013.

²⁶ Tárnoki 1982, p. 384. Din înmormântarea deranjată de la Nógrádsáp – *Tatárka* au fost recuperate centuri de argint aurit și accesorii pentru harnașament pentru cai, precum și o înmormântare cu resturile calului, în timp ce 13 morminte dispuse în rânduri au fost săpate în afara cadrului șanțului. Din scurtul raport, cunoaștem că șanțul circular de aici avea 6,8 m diametru, 0,6 m lățime și 0,4 m adâncime. Zemplin: Budinsky-Krička, Fettich 1973.

²⁷ Afanasyev 2001, p. 53–54; Türk 2023, p. 216.

²⁸ Komar 2008, p. 216; Türk 2023, p. 216.

²⁹ Pletneva 2003.

³⁰ Afanasyev, Atavin 2002, p. 16; Türk 2023, p. 216.

³¹ Effros 2002.

³² Czegléd, Harmatta 1946–1948, p. 364; Tomka 1975, p. 9.

³³ Lăzărescu, Turcu 2013.

³⁴ AH 1996, p. 38; Gáll 2013, Vol. I, p. 597; Spinei 1985, p. 122; Ioniță 2019, p. 129.

³⁵ Ioniță 2005, p. 117–146 (Catalogul descoperirilor).

³⁶ Din păcate Uwe Fiedler nu a abordat problema orientărilor, însă din catalogul sintezei lui se poate deduce că orientarea N–S este prezentă masiv în regiunile de la Dunărea de Jos secolelor VIII–X. Pentru o analiză în acest sens, vezi Gáll 2013, Vol. I, 598–601. Ultima contribuție care publică morminte având axa N–S, fără să fie analizate din acest punct de vedere, este cea de la Platonești: Matei, Rența 2023, p. 155–174, fig. 102.

³⁷ Frînculeasa et alii 2025, s.t.

³⁸ Nepublicat. Frînculeasa et alii 2025, s.t.

³⁹ Nițu et alii 1959, p. 536, fig. 6. 4; Teodor 1978, p. 79, fig. 44. 3; Gáll 2020, p. 259–260, fig. 3.

⁴⁰ Ioniță 2019, p. 129.

8. INVENTARUL MORMÂNTULUI 2 (Fig. 14/3–4)

Singurul inventar înregistrat, sub partea stângă a mandibulei individului din mormântul 2, a fost un inel de buclă din aliaj preponderent de cupru și zinc. Capetele piesei au fost puternic suprapuse, ceea ce ne arată practic că acestea au fost trase una peste cealaltă cu scopul de a închide cât mai bine, foarte probabil, împletitura de păr, care a avut o singură buclă. Această remarcă se sprijină chiar pe observația de pe teren privind poziția în mormânt a inelului.

Funcționalitatea acestor inele de buclă sau de tâmplă rămâne de multe ori sub semnul întrebării, mai ales din cauza poziției lor în mormânt: puteau să fie folosite ca *inele de buclă*, dar în unele cazuri (când există una sau două piese) nu poate fi exclusă nici funcția de podoabă-*cercel*⁴¹. Poziția exemplarului de la Cioceni, dar și forma lui, respectiv grosimea sârmei, subliniază că funcția lui era, probabil, de prindere și decor a părului (bucla de păr prinsă cu un textil, pe care era montat și inelul de buclă). Analogiile piesei sunt cunoscute în mai multe veacuri în zona Dunării de Jos⁴², astfel încât importanța lui de datare este neînsemnată.

Tipurile variate de inele de buclă, databile în secolele X–XIII, arată că acestea erau unele dintre articolele la modă în epoca medievală timpurie și, în consecință, atestate în procente importante în necropolele secolelor X–XIII, ale Europei Centrale și de Est⁴³. De fapt, aici este vorba despre portul de podoabe și aranjarea părului în contextul epocii.

9. DESPRE LIPSA APROAPE TOTALĂ A INVENTARULUI DIN MORMINTE

Cele trei morminte descoperite și cercetate la Cioceni – *Tumul* nu conțineau aproape niciun fel de inventar în afara unui inel de buclă, ceea ce ne îndeamnă la reflecție și întrebare: cum se poate explica această situație? Doar prin prisma situației economice a celor care au efectuat înmormântarea sau ar putea fi și alte explicații, spre exemplu vârsta celor decedați?

Desigur, pentru verificarea acestei ipoteze, ar fi necesare date antropologice detaliate pentru majoritatea mormintelor cercetate pentru a analiza diferențiat modelele de depunere de inventar în diferite etape ale vârstei, granițele dintre copilărie și vârsta adultă, momentul unei posibile vârste de tranziție, precum și diferențele dintre bărbați și femei în această privință⁴⁴.

În multe culturi, observăm că distribuția descoperirilor în mormintele copiilor nu corespunde distribuției obiectelor din mormintele adulților. Astfel, spre exemplu, Sebastian Brather a observat că, pentru această perioadă istorică,

fetele tinere, fetele mai în vârstă și femeile adulte aveau o proporție mai mare de bijuterii, amulete și obiecte de metal în mormintele lor decât copiii mici și femeile în vârstă. Acest fenomen este asociat cu fertilitatea și căsătoria⁴⁵.

Având în vedere cele trei schelete, unul aparținând unui *matur* (M. 1)⁴⁶ și două unor copii (*infans* II – M. 2 și M. 3), am încercat să urmărim fenomenul de depunere de inventare în spațiile adiacente mai bine cercetate decât teritoriul Munteniei secolelor X–XIII. În acest sens, am luat câteva exemple din epoca avară timpurie (sec. VI–VII) și târzie (VII/VIII–IX) de la est de Tisa, respectiv observațiile noastre privind cantitatea de inventar a mormintelor de copii din Bazinul Transilvaniei, Crișana și Banat secolelor X–XI.

În epoca avară timpurie, *majoritatea mormintelor de copii analizate și din punct de vedere antropologic, de la est de Tisa* (ex.: Gyula – *situl* 511, Hajdúnánás – *Fürj-halom-járás*, Kunszentmárton – *Habranyi telep*, Nádlaclac – 1M, etc.⁴⁷), *erau sărace sau lipsite de inventar*.

Un caz tipic privind modestia sau lipsa inventarului mormintelor de *infans* I-II îl reprezintă situl funerar de la Nádlaclac-3M-S din epoca avară târzie, unde toate mormintele de copii sunt foarte sărace în inventar sau lipsite total de orice piese⁴⁸.

Fenomenul este asemănător și în privința mormintelor din secolele X–XI, cu mențiunea că, în cazul anumitor comunități (Cluj-Napoca – *strada Plugarilor*), în secolul al X-lea unele morminte de copii au fost reprezentate prin arme (simbolul bărbatului luptător?); în schimb, în secolul al XI-lea dominau inventare de tip feminin⁴⁹.

10. GRUP DE MORMINTE SAU MORMINTE SINGULARE? LOC DE ÎNMORMÂNTARE SAU SIT FUNERAR ORGANIZAT?

Cele trei morminte aflate la o distanță de circa 7 m între ele (M. 3 – M. 1 – M. 2), fără să formeze o unitate topografică (grup, șir) și având orientări diverse, au fost amenajate în perioade de timp diferite.

Această situație nu este unică. Ca analogie putem cita mai multe exemple din Bazinul Dunării mijlocii. Spre exemplu, la Pecica – *Smart Diesel* cele nouă morminte au fost dispersate pe un teritoriu mare (cca 1,8 ha), la o distanță de zeci de metri unele de altele, fără un caracter organizat al locului funerar (ca alte cimitire) și cu o eterogenitate a orientărilor. Dacă luăm în considerare calibrarea individuală a probelor de ¹⁴C, putem observa datarea foarte diferită a acestor morminte, unul dintre ele cu siguranță înainte

⁴⁵ Brather 2004, p. 21.

⁴⁶ Având în vedere că scheletul feminin din M. 1 avea o vârstă în jur de 43 de ani – bazându-se pe speranța de viață a femeilor în epoca medievală timpurie (spre exemplu cazuri analizate de la Nádlaclac-1M, 3M-N, 3M-S [Gáll 2018, 106–108, fig. 46/A–B, 141, fig. 62/A–B], Hortobágy – *Árkus* [Szenthe, Gáll 2022, 313–314, fig. 121]) – aceasta, în perioada respectivă, probabil era socotită *senioară* din punct de vedere social.

⁴⁷ Lőrinczy, Rácz 2014, p. 180–182; Gáll, Măginean 2020, p. 384.

⁴⁸ Gáll 2018, p. 97–101, fig. 35/A–D.

⁴⁹ Gáll 2013, vol. I, p. 818–819, fig. 287.

⁴¹ În acest sens, vezi: Gáll 2013, vol. I, p. 653.

⁴² Fiedler 1992, p. 171–172, fig. 14. 10, 79. 10, 87. 13–15, 95. 12; Paweb 2008, pl. LXXVIII. 1–86, 88–89.

⁴³ Cu foarte multe exemple: Gáll 2013, vol. I, p. 641–658.

⁴⁴ Vezi spre exemplu: Stoodley 2000.

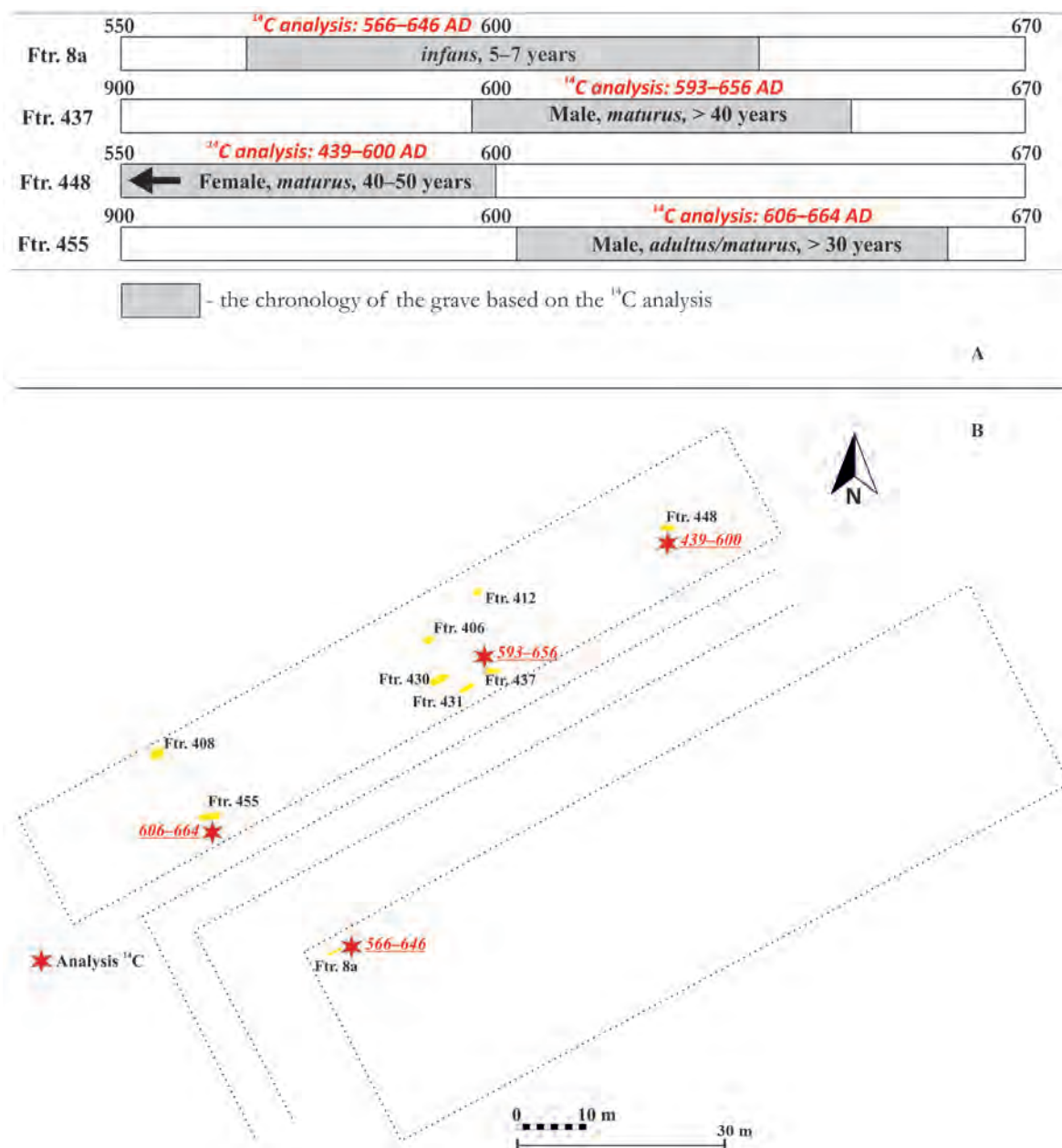

Figura 23. Planul general al săpăturilor arheologice, localizarea exactă și datarea individuală cu ¹⁴C a mormintelor în cazul spațiului funerar de la Pecica – Smart Diesel (după Mărginean, Gáll 2022, Fig. 10).

Figure 23. General map of the archaeological excavations, the precise locations, and the “individual dating” of the graves analysed through ¹⁴C in the case of the funerary space of Pecica – Smart Diesel (after Mărginean, Gáll 2022, Fig. 10).

de anul 600 d.Hr., iar alte două după 600 d.Hr., în prima jumătate a secolului al VII-lea⁵⁰. Această situație se aseamănă foarte mult cu observațiile noastre privind mormintele de la Cioceni. Și în cazul înmormântărilor de la Pecica s-a presupus că indivizii nu erau legați biologic și nu au format o comunitate, ci că au fost îngropați de diferite comunități mobile în perioade diferite de timp.

Cazuri asemănătoare din epoca avară timpurie cunoaștem și la Apátfalva – Nagyút dűlő M43, Börös – Nagydomb, Tolna – Mözs, Tiszavasvári – Kashalmi dűlő, Hódmezővásárhely – Koppáncs II, Derecske – Kösely, etc⁵¹.

Un alt caz binecunoscut provine din secolele IX–X de la Szeged – Öthalom. Ca și în cazul sitului de la Pecica „Est/Smart Diesel”, mormintele erau situate la distanțe de zeci

⁵⁰ Mărginean, Gáll 2022, p. 279–283, fig. 9–10.

⁵¹ Prezentarea lor cu literatura arheologică de specialitate aferentă: Mărginean, Gáll 2022, p. 282–283, fig. 11.

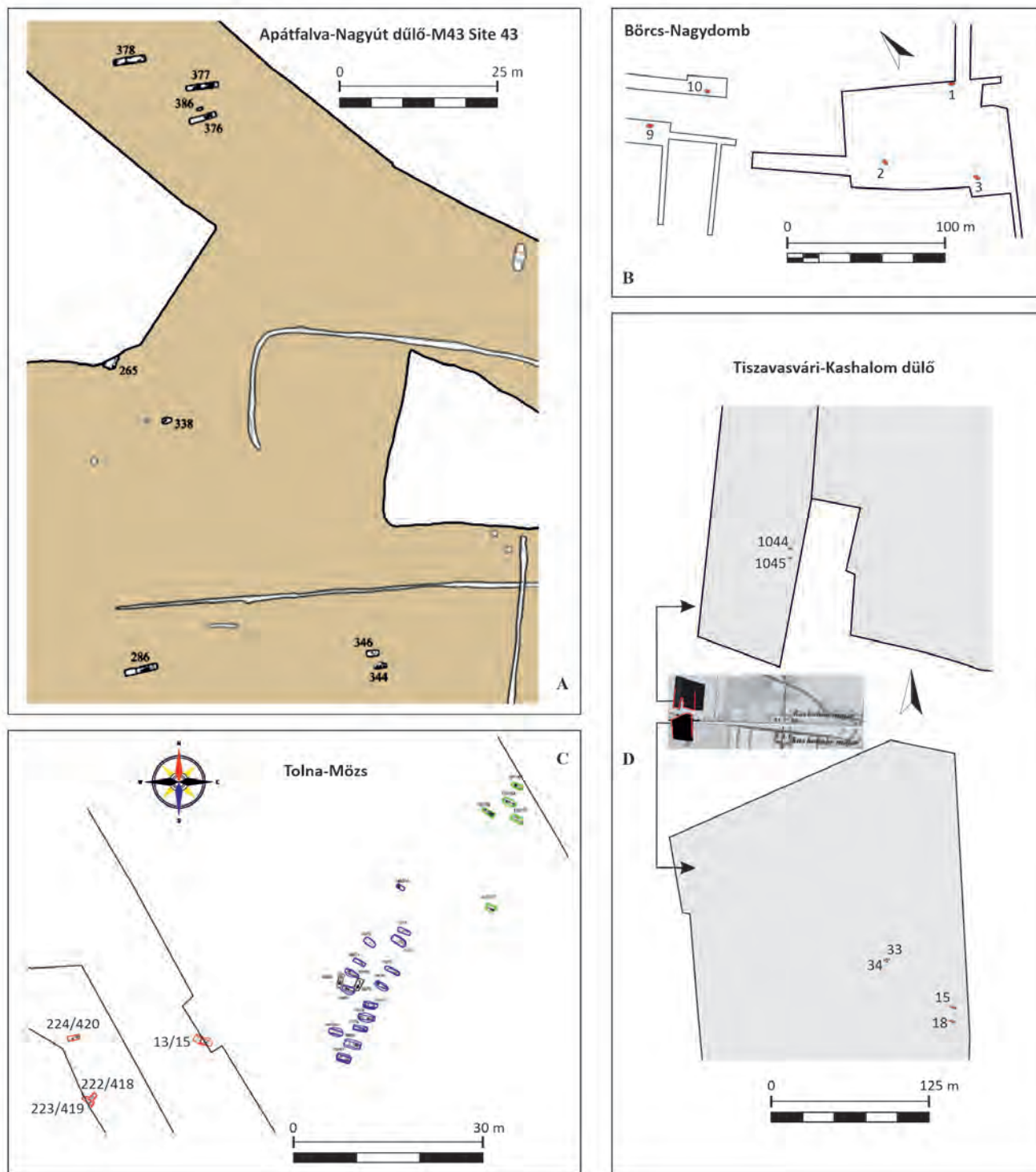

Figura 24. Planul general al săpăturilor arheologice și localizarea exactă a mormintelor în cazul spațiilor funerare din siturile Apátfalva – Nagyút dűlő M43, Börcs – Nagydomb, Tolna – Mözs și Tiszavasvári – Kashalom dűlő (după Mărginean, Gáll 2022, Fig. 11).

Figure 24. General map of the archaeological excavations and the precise locations of the graves in the case of the funerary spaces of the sites Apátfalva – Nagyút dűlő M43, Börcs – Nagydomb, Tolna – Mözs, and Tiszavasvári – Kashalom dűlő (after Mărginean, Gáll 2022, Fig. 11).

de metri unele de altele și, mult mai important, analiza arheogenetică a putut confirma că acești indivizi nu erau înrudiți biologic. Analizele ^{14}C și tipocronologice au arătat foarte clar că între mormintele 36, 124, 132 și 237 există diferențe de decenii. Spațiul funerar de la Szeged a fost, cel mai probabil, utilizat de mai multe comunități diferite și, mai important, în perioade diferite⁵²!

Pe baza acestor exemple din perioade diferite din spațiul Dunării mijlocii, credem că, în cazul acestor trei morminte, este mult mai adecvată folosirea termenului de **morminte singulare**. Astfel, putem preciza foarte clar că tumulul a fost folosit secundar ca loc de înmormântare în diferite perioade.

11. REZULTATE ȘI ÎNTREBĂRI

1. Situl de la Cioceni – *Tumul* / Cioceni – *Situl 2* s-a dovedit a fi o movilă antropică realizată în mai multe etape constructive. Nu a fost identificat un mormânt central/principal, astfel că nu se cunoaște nici momentul în care a început realizarea acesteia și nici rolul ei. Chiar dacă fragmentele ceramice identificate în mantalele tumulului se datează în aceeași perioadă cu cele două morminte pentru care avem date ^{14}C , nu putem afirma cu exactitate că acesta a fost realizat în epoca respectivă. Maniera de construcție observată aici prezintă asemănări cu ridicarea de tumuli din perioada de început a epocii bronzului și care sunt reutilizați în perioade ulterioare. O posibilă explicație pentru lipsa unui mormânt principal ar putea consta în construirea acestuia ca un tumul-cenotaf.

2. Mormintele identificate la Cioceni–*Tumul* pot fi categorisite ca morminte singulare, săpate independent în timp unul față de celălalt, așa cum relevă cele două analize de ^{14}C .

3. Cele trei morminte aparțin unor „*orizonturi funerare*”⁵³ diferite în timp: pe baza analizelor de ^{14}C , cel mai timpuriu este M. 2, urmat în timp de M. 3. Datarea M. 1 rămâne un semn de întrebare, iar pe baza orientării este riscantă orice propunere de limitare în timp.

4. Vârsta fragedă a defuncțiilor înmormântați secundar la Cioceni – *Tumul* explică lipsa aproape totală a inventarului, așa cum am reliefat anterior prin analogii. Totodată, trebuie subliniat faptul că nici mormintele de adulți în spațiul muntean al secolelor X–XIII nu beneficiază de o bogăție a inventarului, având, în marea majoritate a lor, categorii de piese, destul de anoste și ele⁵⁴.

⁵² În cazul mormintelor 36 și 124, o datare timpurie, în secolul al IX-lea este subliniată de analizele de ^{14}C , în schimb mormintele 150 și 287 (brătară din tablă cu terminații răsucite) pot fi date doar de la mijlocul secolului al X-lea. Türk *et alii* 2015, p. 44–45.

⁵³ În acest text am preferat să folosim sintagma „*orizont funerar*”, deoarece acesta implică doar o datare cronologică precisă în cuprinsul unui anumit spațiu (micro- sau macroregional), nu și integrarea forțată a unui sit arheologic sau chiar a unui artefact ca simbol al unui (macro-) grup uman identificat omogen din punct de vedere cultural.

⁵⁴ Niciunul dintre aceste morminte, aparținând orizontului funerar al secolelor X–XIII, nu poate fi comparat cu bogăția inventarelor

5. În microregiunea Cioceniului nu aveam până în zilele noastre morminte cercetate databile în secolele X–XI, respectiv XI–XII. Cea mai apropiată descoperire, un mormânt de la Boldești datat în secolele X–XI⁵⁵, se află la circa 20 km est. Alte descoperiri din această epocă sunt identificate la o distanță apreciabilă înspre vest⁵⁶.

6. Harta actualizată, respectiv catalogul răspândirii pe teritoriul Munteniei a siturilor și descoperirilor funerare⁵⁷, catalogul extins⁵⁸, dar și ultimele cercetări⁵⁹, arată o strânsă analogie cu fenomenul observat în regiunile de la est de Tisa, precum și între Dunăre și Tisa în secolele VI–VII⁶⁰, respectiv în secolul X. Numărul mic de morminte descoperite în cadrul siturilor funerare în aceste zone foarte probabil a avut legătură cu modul de viață mobil al acestor comunități⁶¹. Comparând situația arheologică din Bazinul Dunării mijlocii cu teritoriul Munteniei, putem avansa ipoteza existenței, din a doua jumătate a secolului al X-lea până la mijlocul secolului al XIII-lea, a unui stil de viață nomad, cel puțin pentru o parte a comunităților (*nomadism pastoral*)⁶², adaptat realităților geomorfologice ale Câmpiei Române, aceasta fiind o prelungire a stepei eurasiatice. În acest sens, nomadismul pe distanță scurtă (5–16 km), respectiv *nomadismul mediu* (20–70 km)⁶³, ar putea să ne ofere explicații logice pentru observațiile noastre arheologice, și anume: de ce nu avem, în ciuda cercetărilor extinse în ultima perioadă, necropole cu zeci sau sute de schelete⁶⁴. Această situație arheologică reflectă prezența unor comunități mobile, pastorale, care locuiau în aceste zone ale Câmpiei Române, oferind astfel o explicație plauzibilă și cu privire la mormintele cercetate la Cioceni.

MULȚUMIRI

Autorii doresc să le mulțumească colegilor Talida Radu și Ștefan Mariș, care au participat la săpături, Andrei Măgureanu și Silviu Ene, care au realizat fotografiile aeriene și au oferit sprijin la prelucrarea acestora, Cătălin Nicolae, pentru ajutorul oferit la efectuarea fotografiilor atribuite studiului antropologic, și Elek Ioan Popa, pentru spălarea materialului scheletic.

mormintelor epocii avare sau cu cea a orizontului funerar al secolului X. Spre exemplu: AH 1996; ADAM 2002; Bollók 2021.

⁵⁵ Frînculeasa *et alii* 2025, s.t.

⁵⁶ Frînculeasa *et alii* 2025, s.t.

⁵⁷ Ioniță 2019, p. 145–158, pl. 1.

⁵⁸ Ioniță 2005, p. 117–146 (Catalogul descoperirilor).

⁵⁹ Frînculeasa *et alii* 2025, s.t.

⁶⁰ Mărginean, Gáll 2022, p. 279–283; Gáll 2023, 134–139; Balogh 2016, 351–355.

⁶¹ Gáll 2019, p. 108–109, 244–246, Harta 2; Révész 2020, p. 45–300.

⁶² În acest sens, a se vedea, de exemplu, Pohl 2018, p. 198–220. Mai vezi și Curta 2021, p. 110–131.

⁶³ În ceea ce privește nomadismul, a se vedea: Khazanov 1994; Kradin 2016, p. 1–6.

⁶⁴ Cum există, spre deosebire de Câmpia Română, necropole mari pe teritoriul Dobrogei. În acest sens, vezi spre exemplu Damian *et alii* 2017.

BIBLIOGRAFIE

- ADAM 2002 – *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa* 1–2, în: J. Szentpéteri (hrsg.), VAH 13, Budapest, 2002.
- Afanaszjev 2001 – Г. Е. Афанасьев, *Где же археологические свидетельства существования Хазарского государства? (Where are the Archaeological Evidences of the Existence of the Khazarian State?)*, Российская археология 2001(1), 2001, p. 43–55.
- Afanasyev, Atavin 2002 – Г. Е. Афанасьев, А. А. Атавин, *Что же такое хазарский погребальный обряд? (Проблемы материала, археологического анализа и интерпретации)*, în: В. Я. Петрухин, А. М. Федорчук (Редед.), *Хазары. Второй Международный colloquium*, Moscova, 2002, p. 14–16.
- AH 1996 – *The Ancient Hungarians. Exhibition Catalogue*, în: I. Fodor (ed.), Budapest, 1996.
- Auerbach, Ruff 2004 – В. М. Auerbach, С. В. Ruff, *Human body mass estimation: a comparison of “morphometric” and “mechanical” methods*, AJPA 125(4), 2004, p. 331–342. <https://doi.org/10.1002/ajpa.20032>
- Balogh 2016 – Cs. Balogh, *Régészeti adatok a Duna–Tisza közti avarok történetéhez*, Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 6, Budapest, 2016.
- Bello, Andrews 2006 – S. Bello, P. Andrews, *The intrinsic pattern of preservation of human skeletons and its influence on the interpretation of funerary behaviours*, în: R. Gowland, C. Knüsel (eds.), *Social Archaeology of Funerary Remains*, Oxford, 2006, p. 1–13.
- Bollók 2021 – Á. Bollók, *A Century of Gold. The Rise and Glory of the Avar Khaganate in the Carpathian Basin*, Budapest, 2021.
- Brather 2004 – S. Brather, *Kleidung und Identität im Grab. Gruppierungen innerhalb der Bevölkerung Pleidelsheim zur Merowingerzeit*, ZAM 32, 2004 (2005), p. 1–58.
- Bräuer 1988 – G. Bräuer, *Osteometrie*, în: *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden biologie des menschen* (R. Knussmann et alii), Gustav Fischer, Stuttgart, 1988, p. 160–232.
- Brooks, Suchey 1990 – S. Brooks, J. M. Suchey, *Skeletal age determination based on the os pubis: a comparison of the Acsádi-Nemeskéri and Suchey-Brooks methods*, Human Evolution 5(3), 1990, p. 227–238, <https://doi.org/10.1007/BF02437238>.
- Brůžek et alii 2017 – J. Brůžek, F. Santos, B. Dutailly, P. Murail, E. Cunha, *Validation and reliability of the sex estimation of the human os coxae using freely available DSP2 software for bioarchaeology and forensic anthropology*, AJPA 164(2), 2017, p. 440–449, <https://doi.org/10.1002/ajpa.23282>.
- Buckberry, Chamberlain 2002 – J. L. Buckberry, A. T. Chamberlain, *Age estimation from the auricular surface of the ilium: a revised method*, AJPA 119(3), 2002, p. 231–239, <https://doi.org/10.1002/ajpa.10130>.
- Budinsky-Krička, Fettich 1973 – V. Budinsky-Krička, N. Fettich, *Das altungarische Fürstengrab von Zemplin*, Archaeologica slovac-Monographiae Instituti archaeologici nitriensis 2, Bratislava, 1973.
- Buikstra, Ubelaker 1994 – J. E. Buikstra, D. H. Ubelaker, *Standards for data collection from human skeletal remains*, Proceedings of a Seminar at the Field Museum of Natural History, organized by Jonathan Haas, Arkansas Archeological Survey, Fayetteville, AR, USA, 1994.
- Curta 2021 – F. Curta, *The Long Sixth Century in Eastern Europe (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 72)*, Leiden – Boston, 2021.
- Czeplédy, J. Harmatta 1946–1948 – K. Czeplédy, J. Harmatta, *Ibn Fadlān über die Bestattung bei den Wolga-Bulgaren*, ArchÉrt 75, 1946–1948, p. 352–363.
- Csirke 2013 – O. Csirke, *Római kori halomsírsí Árpád-kori temetkezései Kemeesszentpéteren (Veszprém megye)*, în: L. Révész, M. Wolf (szerk.), *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*, Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3, Szeged, 2013, p. 69–82.
- Damian et alii 2017 – O. Damian, M. Vasile, A. Samson, *O necropolă medio-bizantină cercetată la Nufăru, jud. Tulcea, punctul Trecere bac. Considerații arheologice preliminare*, MCA 13, 2017, p. 89–125.
- Dupras, Schultz 2013 – T. L. Dupras, J. J. Schultz, *Taphonomic bone staining and color changes in forensic contexts*, in: J. Pokines, S. A. Symes (eds.), *Manual of forensic taphonomy*, Boca Raton, Florida, 2013, p. 315–340, <https://doi.org/10.1201/b15424>.
- Effros 2003 – B. Effros, *Merovingian Mortuary Archaeology and the Making of the Early Middle Ages*, Berkeley – Los Angeles – London, 2003.
- Facchini, Veschi 2004 – F. Facchini, S. Veschi, *Age determination on long bones in a skeletal subadults sample (b–12 years)*, Collegium Antropologicum 28(1), 2004, p. 89–98.
- Fernández-Jalvo, Andrews 2016 – Y. Fernández-Jalvo, P. Andrews, *Atlas of taphonomic identifications. 1001+ images of fossil and recent mammal bone modification*, Dordrecht, 2016, <https://doi.org/10.1007/978-94-017-7432-1>.
- Fiedler 1992 – U. Fiedler, *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, Vol. I–II, UPA 11, Bonn, 1992.
- Finnegan 1978 – M. Finnegan, *Non-metric variation of the infracranial skeleton*, JAnat 125(1), 1978, p. 23–37.
- Focșa 2017 – M.-C. Focșa, *Târgul Câmpina la începutul epocii moderne: o analiză a reprezentărilor din harta Specht (1791)*, Historia Urbana 25, 2017, p. 141–157.
- Frînculeasa et alii 2012 – A. Frînculeasa, B. Preda, O. Negrea, A. Soficar, V. Dumitrașcu, M. Frînculeasa, *Complexe funerare de la începutul mileniului al II-lea, descoperite recent în județul Prahova*, MCA 8, 2012, p. 139–163.
- Frînculeasa et alii 2018 – A. Frînculeasa, B. Preda, A. Simalcșik, O. Negrea, *Peisaje și contexte actuale: un tumul de pământ cercetat în localitatea Coada Izvorului, județul Prahova*, MCA 14, 2018, p. 77–99.
- Frînculeasa et alii 2020 – A. Frînculeasa, R. Munteanu, D. Garvăn, C. Dinu, O. Negrea, B. Preda-Bălănică, L. Grigoraș, A. Simalcșik, L. Băjenaru, D. Cristea-Stan, F. Constantin, M. Petruneac, M. Focșăneanu, B. T. Sava, A. Dima, G. Sava, M. Ilie, *Turanici la Dunărea Inferioară - complexe cercetate recent în nordul Munteniei*, MCA 16, 2020, p. 199–228.
- Frînculeasa et alii 2025 – A. Frînculeasa, D. Garvăn, G. Trohani, E. Rența, M. Mihon, C. Manailăscu, O. Gâza, D. Pacesilă, A. Petre, E. Gáll, *Absolute dating of the Early/Pre-state Medieval date burial features in Muntenia (the 7th–14th century AD)*, ActaArchHung, 2025, sub tipar.
- Hauser, De Stefano 1989 – G. Hauser, G. F. De Stefano, *Epigenetic variants of the human skull*, Schweizerbart, Stuttgart, 1989.
- Hefner 2009 – J. T. Hefner, *Cranial nonmetric variation and estimating ancestry*, JFS 54(5), 2009, p. 985–995, <https://doi.org/10.1111/j.1556-4029.2009.01118.x>.
- Hillson 2005 – S. Hillson, *Teeth*, 2nd ed., Cambridge University Press, New York, NY, USA, 2005, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614477>.
- Gáll 2013 – E. Gáll, *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői*, MHÁ 6, Szeged, 2013, Vol. I–II.
- Gáll 2017 – E. Gáll, *At the Periphery of the Avar Core Region: 6th–8th Century Burial Sites near Nădlac (The Pecica–Nădlac Motorway Rescue Excavations)*, Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 13, Paris – Budapest, 2017.
- Gáll 2019 – E. Gáll, *A hatalom forrása és a magyar honfoglalás – hódítás és integráció A korai magyar történelem egy régész szemszögéből (+Wanek F.: Az Erdélyi-medence sölőfordulásairól)*, Budapest, 2019.
- Gáll 2020 – E. Gáll, *The state of the archaeological research of the 9th/10th–11th centuries in Moldavia (Romania). Some remarks on funerary places and stray finds in connection with axes*, în: A. Türk, A. D. O. Praem Budai, Л. В. Деграчевъ, В. С. Сеника, Р. А. Рабинович (ред./szerk.), *Первый Молдо–Венгеский археологический круглый стол, посвященный вопросам раннего средневековья Восточной Европы. Кишинёв, 10–11 июня 2015. Акторы*, Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 18, 2020, p. 253–278.
- Gáll 2023 – E. Gáll, *“Avars before Avars”? On the “first generation” of the conqueror population in the 6th century in the regions east of Tisza in the light of archaeological and 14C analyses*, Ziridava 37, 2023, p. 119–166.

- Gáll, Măginean 2020 – E. Gáll, F. Măginean, *Archaeological Discoveries linked to the "First generation" of the Avar Conquerors living east of the Tisa during the 6th–7th centuries. The grave cluster in Nădlac – site 1M*, *Sprawozdania Archeologiczne* 72(2), 2020, p. 373–407, <https://doi.org/10.23858/SA/72.2020.2.1864>
- Ioniță 2005 – A. Ioniță, *Spațiul dintre Carpații Meridionali și Dunărea Inferioară în secolele XI–XIII*, București, 2005.
- Ioniță 2019 – A. Ioniță, *Issues Regarding the Chronology of Turanic Graves from the Area between the Lower Danube, the Carpathians, and the Dniester, Dated to the 10th–13th Centuries*, în: F. Măginean, I. Stanciu, K. László (eds.), *Inter tempora. The Chronology of the Early Medieval Period. Issues, Approaches, Results*, *Orbis Medievalis* 2, Cluj-Napoca, 2019, p. 121–176.
- Khazanov 1994 – A. M. Khazanov, *Nomads and the Outside World*, Madison, 1994.
- Komar 2008 – A. B. Комар, *Древные венгры*, în A. Досымбаева (Red.), *Евразиядағы түрк мұрасы (Тюркское наследие Евразии VI–VIII. вв.)*, Астана, 2008, p. 214–216.
- Kradin 2016 – N. Kradin, *Nomads*, în: J. M. MacKenzie (ed.), *The Encyclopedia of Empire*, 2016, p. 1–6, <https://doi.org/10.1002/9781118455074.wbeoe171>.
- Lăzărescu, Turcu 2013 – V.-A. Lăzărescu, V. Turcu, *Anotimpuri ale morții. Date despre o metodă arheologico-astronomică pentru studierea riturilor funerare antice*, *AnB SN* 21, 2013, p. 129–144.
- Lőrinczy, Rácz 2014 – G. Lőrinczy, Zs. Rácz, *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye avar sírleletei II. Tiszavasvári–Kashalom-dűlő kora avar kori temetkezései*, *JAMÉ* 56, 2014, p. 141–217.
- Mann et alii 2016 – R. W. Mann, D. R. Hunt, S. Lozanoff, *Photographic regional atlas of non-metric traits and anatomical variants in the human skeleton*, IL, USA, 2016.
- Mariotti et alii 2007 – V. Mariotti, F. Facchini, M. B. Belcastro, *The study of entheses: proposal of a standardised scoring method for twenty-three entheses of the postcranial skeleton*, *Collegium Antropologicum* 31(1), 2007, p. 291–313.
- Martin 1928 – R. Martin, *Lehrbuch der anthropologie in systematischer darstellung mit: besonderer berücksichtigung der anthropologischen methoden; für studierende, ärzte und forschungsreisende*, band II (Kraniologie, Osteologie), Gustav Fischer, Jena, 1928, p. 579–1182.
- Matei, Rența 2023 – Gh. Matei, E. Rența, *Necropola medievală timpurie de la Platonești, județul Ialomița (sec. VIII–X)*, *Situri arheologice* 8, Târgoviște, 2023.
- Măginean, Gáll 2022 – F. Măginean, E. Gáll, *"The Outskirts of the Khagan". The First "Avar" Conquerors in the Lower Mureș in Light of The Graves from Pecica "Est/Smart Diesel": Archaeological and 14C Analyses*, *Starinar* 72, 2022, p. 267–300, <https://doi.org/10.2298/STA2272267M>.
- Nikita, Karligkioti 2019 – E. Nikita, A. Karligkioti, *Basic guidelines for the excavation and study of human skeletal remains*, Version 1.0, The Cyprus Institute, Science and Technology in Archaeology and Culture Research Center (STARC), Nicosia, 2019, <https://repository.cyi.ac.cy/handle/Cyl/1172>.
- Nițu et alii 1959 – A. Nițu, Em. Zaharia, D. Gh. Teodor, *Sondajul din 1957 de la Spinoasa-Erbiceni (r. Tg. Frumos, reg. Iași)*, *MCA* 6, 1959, p. 531–539.
- Ortner 2003 – D. J. Ortner, *Identification of pathological conditions in human skeletal remains*, 2nd ed., San Diego, CA, USA, 2003, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-528628-2.X5037-6>.
- Philippson 2013 – B. Philippson, *The freshwater reservoir effect in radiocarbon dating*, *Heritage Science* 24, 2013, p. 1–19.
- Pletneva 2003 – С. А. Плетнёва, *Кочевники южнорусских степей в эпоху средневековья (IV–XVIII вв)*, Воронеж, 2003.
- Pohl 2018 – W. Pohl, *The Avars: A Steppe Empire in Central Europe, 567–822*, Ithaca – London, 2018.
- Rashev 2008 – Р. Рашев, *Българската езическа култура VII–IX век*, София, 2008.
- Révész 2020 – L. Révész, *A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig*, *MHÁ* 13, Budapest – Szeged, 2020.
- Rösing et alii 2007 – F. W. Rösing, M. Graw, B. Marré, S. Ritz-Timme, M. A. Rothschild, K. Röttscher, A. Schmeling, I. Schröder, G. Geserick, *Recommendations for the forensic diagnosis of sex and age from skeletons*, *HOMO* 58(1), 2007, p. 75–89, <https://doi.org/10.1016/j.jchb.2005.07.002>.
- Ruff et alii 2012 – C. B. Ruff, B. M. Holt, M. Niskanen, V. Sladěk, M. Berner, E. Garofalo, H. M. Garvin, M. Hora, H. Maijanen, S. Niinimäki, K. Salo, E. Schuplerová, D. Tompkins, *Stature and body mass estimation from skeletal remains in the European Holocene*, *AJPA* 148(4), 2012, p. 601–617, <https://doi.org/10.1002/ajpa.22087>.
- Scott et alii 2018 – G. R. Scott, C. G. Turner II, G. C. Townsend, M. Martínón-Torres, *Description and classification of permanent crown and root traits*, in: *The anthropology of modern human teeth: dental morphology and its variation in recent and fossil homo sapiens* (G. R. Scott et alii), 2nd ed., Cambridge, Cambridgeshire, 2018, p. 13–65, <https://doi.org/10.1017/9781316795859.004>.
- Smith 1984 – B. H. Smith, *Patterns of molar wear in hunter-gatherers and agriculturalists*, *AJPA* 63(1), 1984, p. 39–56, <https://doi.org/10.1002/ajpa.1330630107>.
- Spinei 1985 – V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X–XIII. Românii și turanicii*, Iași, 1985.
- Stoodley 2000 – N. Stoodley, *From the cradle to the grave: age organization in the early Anglo-Saxon burial rite*, *World Archaeology* 31(3), 2000, p. 456–472.
- Szenthe, Gáll 2022 – G. Szenthe, E. Gáll (with the contributions of B. Bajnóczi, A. Bárány, P. Barkóczy, N. Faragó, A. M. Horváth, A. Marcsik, V. Mozgai, E. H. Tóth, and B. Török), *The Early Medieval Cemetery at Hortobágy-Árkus. The Heritage of an Elite Group from the 8th–10th Century Northern Transisza Region / Hortobágy-Árkus kora középkori temetője. Egy elit csoport hagyatéka a 8–10. századi Észak-Tiszántúlról*, *ArchHung* 52, Budapest, 2022.
- Teodor 1978 – D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V–XI. e. n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978.
- Tomka 1975 – P. Tomka, *Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz II. A tájolás*, *Arrabona* 17, 1975, p. 5–90.
- Turner II et alii 1991 – G. C. Turner II, C. R. Nichol, G. R. Scott, *Scoring procedures for key morphological traits of the permanent dentition: the Arizona State University Dental Anthropology System*, in: *Advances in dental anthropology* (M. A. Kelley, C. S. Larsen), Wiley-Liss, New York, 1991, p. 13–31.
- Türk 2023 – A. Türk, *Az Uráltól a Kárpátokig. Régészet és korai magyar történelem*, *Szegedi Középkortörténeti Könyvtár* 30, Budapest – Szeged, 2023.
- Türk et alii 2015 – A. Türk, G. Lőrinczy, A. Marcsik, *Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez*, *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 4, Budapest, 2015.
- Ubelaker 1978 – D. H. Ubelaker, *Human skeletal remains: excavation, analysis, interpretation*, Aldine Publishing, Chicago, IL, USA, 1978.
- Vasilescu et alii 2023 – T. Vasilescu, D. Sârbu, R. Băjenaru, *Raport de cercetare arheologică preventivă privind obiectivul Proiectare și execuție „Execuție Lucrări Autostrada Ploiești-Buzău, Lot 1 Ploiești – Mizil, km 0+000 – km 21+000” – Sit Cioceni Tumul, com. Dumbrava, jud. Prahova - beneficiar Compania Națională de Administrare a Infrastructurii Rutiere S.A*, București, 2023 (manuscris).
- Visser 1998 – E. P. Visser, *Little waifs: estimating child body size from historic skeletal material*, *IJO* 8(6), 1998, p. 413–423, [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1212\(199811/12\)8:6<413::AID-OA430>3.0.CO;2-2](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1212(199811/12)8:6<413::AID-OA430>3.0.CO;2-2).
- White et alii 2012 – T. D. White, M. T. Black, P. A. Folkens, *Human osteology*, 3rd ed., Burlington, 2012, <https://doi.org/10.1016/C2009-0-03221-8>.

ABREVIERI / ABRÉVIATIONS / ABBREVIATIONS

AAC – Acta Archaeologica Carpatica, Kraków
ACMI – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
ACMIT – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secțiunea pentru Transilvania, Cluj
ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaMM – Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaMT – Acta Musei Tutovens, Bârlad
AIGR – Anuarul Institutului Geologic al României, București
AJPA – American Journal of Physical Anthropology
Alt-Thüringen – Alt-Thüringen : Jahresschrift des Museums für Ur- und Frühgeschichte Thüringens
Aluta – Aluta. Revista Muzeului Național Secuiesc Sfântu Gheorghe
Anatolia Antiqua – Anatolia Antiqua. Revue internationale d'archéologie anatolienne. Institut Français d'Etudes anatoliennes d'Istanbul
Anatolica – Anatolica. The Netherlands Institute for the Near East in Leiden
AnB – Analele Banatului, Muzeul Banatului, Timișoara
AncNearEastSt – Ancient Near Eastern Studies, Leuven, Belgia
Angustia – Angustia. Arheologie, Etnografie, Sfântu Gheorghe
Anmed – Anmed. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, Antalya, Turcia
Antiquity – Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology, University of York
AnUCraiova – Analele Universității din Craiova, Craiova (seria Istorie)
AO – Arhivele Olteniei
Apulum – Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Archaeol Anthropol Sci – Archaeological and Anthropological Sciences
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchÉrt – Archaeológiai Értesítő, Budapest
ArchHung – Archaeologia Hungarica, Acta Archaeologica Musei Nationalis Hungarici, Budapest
Area – Area. Royal Geographical Society, London
Argesis – Argesis. Muzeul Județean Argeș. Pitești
ArhDIUkrajn – Arheologija i Danija Istorija Ukraini, Institut Arheologij NAN Ukrainj, Kijv
ArheologijaKiiv – Arheologija. Nacional'na akademija nauk Ukraini. Institut arheologii, Kiev
ArheologijaSSSR – Arheologija SSSR. Svod Archeologičeskih Istočnikov, Moscova
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași
ArhPrevMoldova – Arheologia Preventivă în Republica Moldova
BA – Biblioteca de Arheologie, București
BARIntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
BCH – Bulletin de Correspondance Hellénique, Athènes-Paris
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BerRGK – Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BiblIstroPontica-A – Biblioteca Istro-Pontica. Seria Arheologie, Tulcea
BiblMemAnt – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra-Neamț
BiblThrac – Bibliotheca Thracologica, București
BMC – *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Londra; II, *Vespasian to Domitian*, 1930; IV, *Antoninus Pius to Commodus*, 1968; V, *Pertinax to Elagabalus*, 1950 (H. Mattingly)
BMI – Buletinul Monumentelor Istorice
BMJT – Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Alexandria
BOR – Biserica Ortodoxă Română
BSA – British School at Athens, Athens
BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
BSPF – Bulletin de la Société Préhistorique Française, Paris
BSSC – Buletinul Societății de Științe din Cluj
CA – Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României, București
Carpica – Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, Bacău

- CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
- CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
- Cerclst – Cercetări Istorice, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași
- Cumidava – Cumidava. Culegere de studii și cercetări. Muzeul de Istorie Brașov
- Current Anthropology – Current Anthropology. University of California, Merced
- Dacia – Dacia (Nouvelle Série). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Académie Roumaine. Institut d'archéologie « V. Pârvan », Bucarest
- Danubius – Danubius, Revista Muzeului de Istorie Galați
- DHA – Dialogues d'histoire ancienne, Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité
- DissArch – Dissertationes Archaeologicae. Eötvös Loránd University, Budapest
- Documenta Praehistorica – Documenta Praehistorica, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Archaeology, Ljubljana
- EphemNap – Ephemeris Napocensis. Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
- FolArchPoznan – Folia Praehistorica Posnaniensia, Instytut Archeologii, Poznań
- Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt
- Hill¹ – P.V. Hill, *The dating and the arrangement of the undated coins of Rome, A.D. 98–148*, Londra, 1970
- Hill² – P.V. Hill, *The coinage of Septimius Severus and his family of the mint of Rome, A.D. 193–217*, Londra, 1964
- HOMO – HOMO. Journal of Comparative Human Biology, Stuttgart
- Howgego – C. J. Howgego, *Greek Imperial Countermarks. Studies in the provincial coinage of the Roman empire*, Londra, 1985
- Human Evolution – Human Evolution, International Institute for Humankind Studies and University of Florence
- IJO – International Journal of Osteoarchaeology
- Istros – Istros, Muzeul Brăilei, Brăila
- JAMÉ – A nyíregyházi Józsa András Múzeum Évkönyve
- JAnat – Journal of Anatomy
- JAS – Journal of Archaeological Science
- JDAI – Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Deutsches Archäologisches Institut, Berlin
- JFS – Journal of Forensic Sciences
- JHE – Journal of Human Evolution
- JRA – Journal of Roman Archaeology
- JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Mainz
- JRS – The Journal of Roman Studies
- Klio – Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, Berlin
- KST – T. C. Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, I. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, Mayıs 1979 [Republic of Turkey, General Directorate of Ancient Monuments and Museums, first Turkish annual meeting for the results of excavations, Ankara, May 1979] (1979–2020).
- LRBC, I – *Late Roman Bronze Coinage A.D. 394–498*, Londra, 1965; I, *The Bronze Coinage of the House of Constantine A.D. 324–346* (P.V. Hill, J.P.C. Kent)
- LRCW – Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry
- MAIASP – Materialy po Arheologii i Istorii Antičnogo i Srednevekovogo Pričernomor'ja (Материалы по Археологии и Истории Античного и Средневекового Причерноморья), Nižnevarovsk.
- Marisia – Marisia. Studii și materiale. Arheologie – Istorie – Etnografie, Târgu Mureș
- MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
- MemAnt – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
- MHÁS – Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei, Miskolc–Budapest–Szeged–Szombathely
- Mousaios – Mousaios. Buletinul Științific al Muzeului Județean Buzău
- MPR – I. Barnea, Les monuments paléochrétiens de Roumanie, Sussidi allo studio delle antichità cristiane pubblicati per cura del Pontificio Istituto di archeologia Cristiana 6, Città del Vaticano, 1977
- Musaica – Musaica Archaeologica, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava
- Olba – Mersin University Publications of the Research Center of Cilician Archaeology, Mersin, Turkey
- Oltenia – Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
- Pallas – Pallas. Revue d'Etudes Antiques, Toulouse
- PATABS – *Production and Trade of Amphorae in the Black Sea*
- PBF – Prähistorische Bronzefunde, Münster
- Peuce – Peuce. Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
- Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța

- PZ – Prähistorische Zeitschrift, Berlin-Mainz
- Quaternary International – Quaternary International. The Journal of the International Union for Quaternary Research
- RAASI – Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare, Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Republica Moldova
- Radiocarbon – An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Cambridge
- RAN – Revue archéologique de Narbonnaise, Montpellier
- RCRF – Rei Cretariae Romanae Fautorum
- Recueil – W.H. Waddington, E. Babelon, Th. Reinach, *Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure*, I-IV, Paris, 1904–1912
- RevArh – Revista Arheologică, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău
- RevMuz – Revista Muzeelor, București
- RGZM – Römisch-Germanisches Zentralmuseums Mainz, Mainz
- RIC – *The Roman Imperial Coinage*, Londra. II, *Vespasian to Hadrian*, 1926; III, *Antoninus Pius to Commodus*, 1930; IV.1, *Pertinax to Geta*, 1968 (H. Mattingly, E.A. Sydenham); IV.2, *Macrinus to Pupienus*, 1938; IV.3, *Gordian III – Uranius Antoninus*, 1949 (H. Mattingly, E.A. Sydenham, C.H.V. Sutherland); VII, *Constantine and Licinius A.D. 313–337*, 1966 (P.M. Bruun)
- RIC, II².1 – I.A. Carradice, T.V. Buttrey, *The Roman Imperial Coinage*, II.1, *Vespasian to Domitian*, Londra, 2007 (ediția a II-a, revizuită)
- RossArch – Rossijskaya Arheologiya. Institut arheologii Rossijskoj akademii nauk, Moskva
- RPC III – M. Amandry, A. Burnett, J. Mairat, *Roman Provincial Coinage*, III, *From Nerva to Hadrian (AD 96–138)*, Londra / Paris, 2015; versiune online https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=3
- RPC IV.1 – V. Heuchert, *Roman Provincial Coinage*, IV.1, *From Antoninus Pius to Commodus (AD 138–192): Cyrenaica to Bithynia-Pontus*, online (2005); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=4
- RPC V.3 – A. Burnett et alii, *Roman Provincial Coinage*, V.3, *From Pertinax to Macrinus (AD 193–218): Lycia-Pamphylia to Egypt*, online (2024); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=10
- RPC VI – D. Calomino, A. Burnett, *Roman Provincial Coinage*, VI, *From Elagabalus to Maximinus Thrax (AD 218–238)*, online (2017, 2022); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=11
- RPC VII.2 – J. Mairat, M.S. Butcher et alii, *Roman Provincial Coinage*, VII.2, *From Gordian I to Gordian III (AD 238–244): all provinces except Asia*, Londra / Paris, 2022; versiune online https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=14
- RPC VIII – J. Mairat et alii, *Roman Provincial Coinage*, VIII, *Philip I (AD 244–249)*, online (2020); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=15
- SA – Sovetskaja Arheologija, Akademija Nauk SSSR, Institut Arheologii, Moskva
- SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
- SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
- SCN – Studii și Cercetări de Numismatică, București
- SEAT – Studien zur Eisenzeitlichen Archäologie Thrakiens, Rahden/Westphalia
- Simpozion Chișinău 2004 – *Simpozion de numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfântului Ștefan cel Mare, Domn al Moldovei (1504–2004)*, Chișinău, 29 septembrie – 2 octombrie 2004. *Comunicări, studii și note*, București, 2007.
- ŚląskieSprawArch – Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław, Polonia
- SMMIM – Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară, București
- SNG-ANS, *Macedonia I – Sylloge Nummorum Graecorum. The Collection of the American Numismatic Society, Part 7, Macedonia I: Cities, Thracio-Macedonian tribes, Paeonian kings*, New York, 1987
- SNGCop 5 – *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish Royal National Museum*, Copenhaga, 1942–1969 (serie reeditată); V, *Ionia, Caria and Lydia*, West Milford, 1982
- SP – Studii de Preistorie, București
- SprawArch – Sprawozdania Archeologiczne, Warsaw
- StArchBrno – Studia Archaeologica Brunensia, Masaryk University, Brno
- Starinar – Starinar. Arheološki institut Beograd
- StComPitești – Studii și Comunicări, Seria Istorie, Muzeul Județean Argeș, Pitești
- StMatTârguMureș – Studii și Materiale, Târgu Mureș
- StratumPlus – Stratum Plus, Școala Superioară de Antropologie, Chișinău, St Petersburg, București
- Studia Hercynia – Studia Hercynia. Journal of the Institut of Classical Archaeology, Univerzita Karlova, Cehia
- Studia Praehistorica – National Archaeological Institute with Museum of the Bulgarian Academy of Sciences
- Syria – Syria. Archéologie, art et histoire. Institut Français du Proche-Orient
- Terra Sebus – Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, Anuarul Muzeului Municipal „Ioan Raica”, Sebeș
- Th-D – Thraco-Dacica, București

Transylvanian Review – Transylvanian Review. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca

Tyrageia – Tyrageia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Chișinău

UPA – Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn

VAH – Varia Archaeologica Hungarica V. Redigit Csanád Bálint. Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest

Valachica – Valachica. Studii și cercetări de istorie și istoria culturii, Complexul Muzeal Național Curtea Domnească Târgoviște

Varia Anatolica – Varia Anatolica. L'Institut Français d'Études Anatoliennes, Istanbul

Vărbănov I – I. Vărbănov, *Greek imperial coins and their values (the local coinage of the Roman Empire), I, Dacia, Moesia Superior, Moesia Inferior*, Burgas, 2005

Vărbănov II – I. Vărbănov, *Greek imperial coins, II, Thrace (from Abdera to Pautalia)*, Burgas, 2005

WorldA – World Archaeology

ZAM – Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Bonn

Ziridava – Ziridava. Studia Archaeologica, Arad